

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет педагогіки, психології,
соціальної роботи та мистецтв

Кафедра дошкільної освіти

Освітня програма «Дошкільна освіта»
Спеціальність 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-
КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО
ВІКУ В ІГРОВОМУ ПРОСТОРІ ЗДО**

Бондаревої Анни Валеріївни

Науковий керівник:

Матвієнко С.І., к. пед н., доцент кафедри
дошкільної освіти,

Рецензенти:

Пихтіна Н.П., к. пед. н., доцент кафедри
дошкільної освіти Ніжинського державного
університету імені Миколи Гоголя,

Шевчук М.О., к. пед. н., доцент кафедри
педагогіки, початкової освіти, психології та
менеджменту Ніжинського державного
університету імені Миколи Гоголя

Допущено до захисту: Протокол №7 від .28.11. 2022 р.
Завідувач кафедри дошкільної освіти:

Кононко О.Л., д. психол. н., професор

Ніжин – 2022

Бондарева А. В. Педагогічні умови формування соціально-комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку в ігровому просторі ЗДО / Бондарева А. В. – Кваліфікаційна робота. – Ніжин, 2022. – 97 с.

Наукова робота присвячена аналізу такого аспекту проблеми соціально-комунікативного розвитку дітей старшого дошкільного віку як формування соціально-комунікативних умінь засобами ігрового простору закладу дошкільної освіти. Розкрито сутнісні ознаки соціально-комунікативних умінь як психолого-педагогічної категорії та виявлено особливості їх формування у дітей 6-7 років. Надано соціокультурну характеристику гри як засобу формування соціально-комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку та обґрунтовано на основі цього потенціал ігрового простору закладу дошкільної освіти. Проведено експериментальне дослідження з виявлення педагогічних умов формування соціально-комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку в ігровому просторі ЗДО. Запропоновано методика організації роботи з перевірки зазначених педагогічних умов.

Ключові слова: комунікативний розвиток, соціально-комунікативний розвиток, комунікативні уміння, соціально-комунікативні уміння, ігровий простір ЗДО, діти старшого дошкільного віку.

Bondareva A.V. Pedagogical conditions for the formation of social and communicative skills of older preschool children in the game space of ZDO / Bondareva A.V. - Qualification Work. Nezhin publ., 2022, 97 p. (in Ukrainian).

The scientific work is devoted to the analysis of such an aspect of the problem of social and communicative development of older preschool children as the formation of social and communicative skills by means of the game space of preschool education institutions. The essential features of social and communicative skills as a psychological and pedagogical category are revealed and the features of their formation in children aged 6-7 years are revealed. The socio-cultural characteristics of the game as a means of forming social and communicative skills in older preschool children are given and the potential of the game space of a preschool education institution is justified on the basis of this. An experimental study was conducted to identify pedagogical conditions for the formation of social and communicative skills of older preschool children in the game space of ZDO. A methodology for organizing work on checking these pedagogical conditions is proposed.

Keywords: communicative development, social and communicative development, communicative skills, social and communicative skills, ZDO play space, older preschool children.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІГРОВОМУ ПРОСТОРИ ЗДО.	10
1.1. Соціально-комунікативні уміння як психолого-педагогічна проблема	10
1.2. Специфіка соціально-комунікативного розвитку дітей 6-7 років	18
1.3. Соціокомунікативна характеристика ігрового простору закладу дошкільної освіти	24
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	31
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СФОРМОВАНOSTІ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІГРОВОМУ ПРОСТОРИ ЗДО.	33
2.1. Програма та результати констатувального експерименту	33
2.2. Обґрунтування педагогічних умов формування соціально-комунікативних умінь у старших дошкільників в ігровому просторі ЗДО ..	49
2.3. Програма забезпечення педагогічних умов формування соціально-комунікативних умінь у старших дошкільників в ігровому просторі ЗДО ..	53
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	59
ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66
ДОДАТКИ	71

ВСТУП

Орієнтація сучасної дошкільної педагогіки на гуманізацію освітнього процесу зумовлює створення оптимальних умов щодо розвитку особистості дитини, її особистісного самовизначення. В якості однієї з основних освітніх областей в стандарті дошкільної освіти визначається соціально-комунікативний розвиток, що включає спілкування дітей з однолітками і дорослими. При цьому в якості цільових орієнтирів на етапі завершення дошкільного дитинства виділяються такі комунікативні характеристики, як: здатність до співпереживання в процесі спілкування, вміння домовлятися і враховувати інтереси інших, активно взаємодіяти з однолітками і дорослими в різних видах діяльності, володіти установкою позитивного ставлення до себе та інших людей.

Окремі питання щодо соціалізації дітей старшого дошкільного віку розглядали Л. Божович, М. Гончарова-Горянська, О. Запорожець, О. Кононко, В. Кузьменко, С. Кулачківська, С. Ладивір, Т. Поніманська, С. Якобсон, М. Михайленко, Л. Боровцова, Є. Мішечкіна, Ю. Молчанова, І. Рогальська-Яблонська, Г. Цетліна та ін. Науковцями було розроблено цілу низку засобів та методів для ефективного формування соціальної компетентності у дітей старшого дошкільного віку.

У роботах М. Айзенбарт, А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Горлової, Е. Смирнової, Д. Фельдштейна та ін. відзначається зниження комунікативної активності сучасних дітей, заміна реального спілкування «екранними розвагами», відставання в розвитку мовлення. Так, Д. Фельдштейн уточнює, що несприятливою тенденцією в сучасному інформаційному суспільстві виступає збіднення і обмеження спілкування дітей з однолітками, зростання явищ самотності, низький рівень комунікативної компетентності, заміна безпосереднього спілкування опосередкованим, екранна залежність.

Кожен десятий дошкільник весь свій вільний час проводить перед телеекраном, більше 50% дітей старшого дошкільного віку є активними

користувачами мережі Інтернет, вважаючи за краще комп'ютерні ігри, соціальні мережі, перегляд відеоблогів і мультфільмів, аніж ігри з ровесниками, відвідування занять і безпосереднє живе спілкування.

Прогресивний розвиток суспільства зумовив соціальну потребу у розвитку компетентної особистості, зокрема – щодо комунікативної взаємодії, соціально-комунікативної компетентності. Особливого значення розвиток умінь комунікації набуває у період підготовки дитини до школи. Як зазначено у Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні. В освітньому напрямі «Дитина у соціумі» комунікативна компетентність розглядається як здатність дитини до спілкування з однолітками та дорослими у різних формах конструктивної взаємодії. Такі комунікативні характеристики набуваються дітьми у різних видах діяльності: мовленнєвій, ігровій, художньо-продуктивній, навчальній тощо. Основою для того, щоб означені уміння формувалися слугує мовленнєва компетенція.

Великий потенціал щодо розвитку умінь комунікації, соціалізації дітей дошкільного віку визначає ігрова діяльність. Саме у грі у дошкільників формуються такі важливі уміння спілкування, як: домовлятися, поступатися, слухати й ураховувати думку іншого тощо.

Усе зазначене та інші вагомні чинники впливу на соціальне буття дітей старшого дошкільного віку вимагають пошуку нових шляхів розвитку комунікативної сфери. Це й визначало вибір теми кваліфікаційної роботи «Формування соціально-комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку в ігровому просторі ЗДО».

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити педагогічні умови формування соціально-комунікативних умінь у старших дошкільників в ігровому просторі ЗДО.

Реалізація поставленої мети можлива за рахунок розв'язання таких **завдань:**

1. Розкрити сутнісні ознаки соціально-комунікативних умінь як психолого-педагогічної категорії та виявити особливості їх формування у дітей 6-7 років.

2. Надати соціокультурну характеристику гри як засобу формування соціально-комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку та обґрунтувати на основі цього потенціал ігрового простору закладу дошкільної освіти.

3. Розробити критерії, показники та визначити рівні сформованості соціально-комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрового простору ЗДО.

4. Проаналізувати стан практики закладу дошкільної освіти щодо формування соціально-комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку в ігровому просторі ЗДО та виявити чинники впливу на ефективність даного процесу.

5. Розробити педагогічні умови формування соціально-комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку в ігровому просторі ЗДО та запропонувати програму їх реалізації.

Об'єкт дослідження – соціалізація дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування соціально-комунікативних умінь у дітей 6-7 років в ігровому просторі ЗДО.

Гіпотеза дослідження полягала у наступному: процес формування у дітей старшого дошкільного віку соціально-комунікативних умінь буде ефективним за дотримання наступних умов:

- 1) створення ефективного ігрового простору групи ЗДО;
- 2) використання соціально-комунікативних та комунікативно-ігрових ситуацій у роботі з дошкільниками;
- 3) готовність вихователів до проведення роботи з формування соціально-комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку в ігровому середовищі ЗДО.

Наукова новизна та теоретичне значення роботи полягає у наступному:

- 1) теоретичному обґрунтуванні поняття «соціально-комунікативні уміння»;
- 2) розкритті особливостей набуття дітьми 6-7 років соціально-комунікативних умінь;
- 3) характеристиці соціокультурного потенціалу ігрової діяльності;
- 4) здійсненні теоретичного аналізу практики ЗДО щодо формування соціально-комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрового простору ЗДО,
- 5) характеристиці рівнів сформованості соціально-комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрового простору ЗДО;
- 6) виявленні та теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов соціально-комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрового простору ЗДО.

Практичне значення роботи визначається розробкою системи роботи за використання соціально-комунікативних, комунікативно-ігрових ситуацій, різних видів ігор у процесі соціалізації дітей 6-7 років та розвитку у них соціально-комунікативних умінь. Експериментальний матеріал даного дослідження можна використовувати у практиці роботи закладів дошкільної освіти для уникнення проблем соціалізації дитини старшого дошкільного віку.

Апробація результатів дослідження здійснювалася через:

I. *Участь у:*

1. XVII Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегія розвитку світової та української культури: сучасні акценти та перспективи». м. Рівне. Рівненський державний гуманітарний університет, 18–19 листопада 2021 р.
2. Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції студентів, магістрів та молодих науковців «Сучасне дошкілля: актуальні

проблеми, досвід, перспективи розвитку». Ніжин, НДУ імені М. Гоголя, 26 жовтня 2021 року.

3. II Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції Чернівецького медичного фахового коледжу «Безпечне освітнє середовище як основа створення ефективної системи безперервної освіти». 12.05. 2022, м. Чернівці.
4. II звітній вузівській науково-практичній конференції «Сучасна дошкільна освіта у наукових пошуках студентської молоді»: для студентів спеціальності «Дошкільна освіта» НДУ імені Миколи Гоголя 22 червня 2022 року.
5. Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції студентів, магістрів та молодих науковців «Сучасне дошкілля: актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку». Ніжин, НДУ імені М. Гоголя, 19 жовтня 2022 року.

II. *Друк статей:*

1. *Бондарева А. В.* Умови розвитку комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку. Збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта» / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин : НДУ імені М. Гоголя, 2021. С. 24-29.
2. *Бондарева А.В.* Формування комунікативних умінь старших дошкільників засобами музичної ритміки. Збірник матеріалів II звітної вузівської науково-практичної конференції «Сучасна дошкільна освіта у наукових пошуках студентської молоді»: для студентів спеціальності «Дошкільна освіта» НДУ імені Миколи Гоголя 22 червня 2022 року.
3. *Бондарева А.В.* Рухливі ігри як засіб формування соціально-комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку. Сучасна дошкільна освіта: актуальні проблеми, інноваційні пошуки: збірник статей IX Всеукраїнської науково-практичної конференції / за заг. ред. проф. О. Л. Кононко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2022. С. 36-39.

III. Друк тез:

Матвієнко С.І, Бондарева А.В. «Формування комунікативних умінь у дітей як важливий аспект розвитку лідерських якостей» матеріали II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції Чернівецького медичного фахового коледжу «Безпечне освітнє середовище як основа створення ефективної системи безперервної освіти»: 12.05. 2022, м. Чернівці. С. 181-183.

Онлайн виступ з доповіддю «Формування комунікативних умінь старших дошкільників засобами музичної ритміки. Збірник матеріалів II звітної вузівської науково-практичної конференції «Сучасна дошкільна освіта у наукових пошуках студентської молоді»: для студентів спеціальності «Дошкільна освіта» НДУ імені Миколи Гоголя 22 червня 2022 року.

Структура дослідження: кваліфікаційна магістерська робота складається зі змісту, вступу, двох розділів із підрозділами, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 97 сторінок, з них – 65 сторінок основного тексту. Список використаних джерел охоплює 9 сторінок – 71 позицію. Кваліфікаційна робота містить 5 таблиць та 9 додатків на 28 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІГРОВОМУ ПРОСТОРИ ЗДО

1.1. Соціально-комунікативні уміння як психолого-педагогічна проблема

Стрімкі темпи розвитку сучасного життя формують нові шляхи міжособистісних контактів, інтеграції та співіснування в соціумі. Така взаємодія здійснюється в процесі спілкування й комунікації та має вагому роль для успішної соціально-комунікативної діяльності людей. Належне формування соціально-комунікативних умінь є тим ефективним механізмом, за допомогою якого індивід зможе навчитись конструктивній взаємодії, тобто співпраці, співдружності з однолітками та дорослими. Для дослідження головних проблем, з якими стикається суспільство під час взаємодії, слід детально зупинитися на ряді методологічних понять, які розкривають суть формування соціально-комунікативних умінь як базової категорії проблеми, що досліджується.

Низка науковців у площині педагогіки, лінгводидактики, психолінгвістики досліджувала окремі аспекти формування соціально-комунікативних умінь у своїх працях. Серед них варто виокремити Ф. Бацевич, І. Беха, А. Бодальова, Л. Виготського, А. Добрович, І. Зимню, А. Золотнякова, М. Кагана, А. Макаренка, Н. Кулібіну, О. Леонтєва, А. Рузську та інших, які сформували понятійний апарат з даного питання.

Такі науковці як М. Айзенбарт [1], Л. Калмикова [25], Т. Піроженко [51], М. Савченко [56] більш детально дослідили особливості формування комунікативних умінь дітей дошкільного віку. Крім того, вагомий вклад здійснили А. Курінна, дослідивши дані особливості стосовно школярів. Ці

наукові дослідження вчених заклали міцне підґрунтя для подальших досліджень проблеми соціально-комунікативного розвитку.

У психолого-педагогічній літературі поняття «спілкування» і «комунікація» мають спільні ознаки. Щодо терміну «комунікація», дослідниця Г. Васьківська зазначає, що він виник на початку 20 століття та використовувався для визначення способів спільної дії між будь-якими об'єктами навколишнього світу чи як процес обміну інформацією між людьми, а також як засіб передачі й обміну ресурсами в суспільстві задля впливання на процеси соціальної взаємодії [13, с. 34]. Тобто це певний порядок передачі повідомлення, де іншій стороні надається можливість інтерпретувати його.

У свою чергу, спілкування розглядається як конкретна міжособистісна взаємодія людей для обміну інформацією різного значення. Визначення поняття «*спілкування*» запропонував Ф. Бацевич і воно стало загальноприйнятим. Під спілкуванням вчений вбачає сукупність зв'язку й взаємодії людей, суспільства, класів, груп тощо, у якій відбувається обмін інформацією, уміннями й навичками, результатами дій, накопиченим досвідом [5, с. 27].

На даний час такі науковці як Л. Виготський [15], М. Каган розуміють під спілкуванням окрему специфічну діяльність, що здійснюється людьми на основі певної функції, яка обумовлює процес його реалізації.

Реалізація спілкування здійснюється за допомогою мовлення. Для цього використовується система умовних символів, якими передається поєднання звуків, які мають для людей певне значення й сенс. Н. Кулібіна слушно зауважила, що людське спілкування в будь-якому прояві є поєднанням начал, таких як комунікативне й когнітивне, адже ми говоримо й пишемо, для того, щоб нас зрозуміли, а слухаємо й читаємо, щоб зрозуміти іншого [34, с. 123].

Потреба в спілкуванні породжує виникнення мовлення. Відомий психолог О. Леонт'єв вважав, що в спілкуванні відбувається реальний процес

пов'язаний із встановленням відповідності між конкретною ситуацією та діяльністю, яка потребує позначення, тобто між змістом, мотивом і формою цієї діяльності, з одного боку, та між структурою й елементами мовленнєвого висловлювання, з іншого [38, с. 18]. Такий чином, комунікація та спілкування виникає при наявності спонукального мотиву для отримання чи передачі інформації безпосередньо або опосередковано.

У результаті налагодження комунікаційних зав'язків формується комунікативна ситуація, так би мовити, система взаємовідносин співрозмовників, що дозволяє застосувати *комунікативні уміння*. Щодо комунікативних умінь, то науковці мають різні погляди, що саме слід розуміти під цим поняттям. Н. Бабич розглядає комунікативні уміння як якості людини, що дають можливість їй реалізувати педагогічне спілкування на високому професійному рівні [3, с. 42-43].

О. Козлова як науковець у сфері дошкільної освіти вважає: «Кожна людина під час комунікативної ситуації, використовує власні комунікативні особливості (комунікативну мотивацію, комунікативні риси, комунікативні емоції тощо) та комунікативний потенціал» [3, с. 40]. Одним з найважливіших серед них є комунікативні уміння. Адже саме завдяки ним людина може налаштовувати та створювати успішні зв'язки з соціумом.

Таким чином, ми погоджуємось з думкою Н. Бабич, що *комунікативна ситуація* являє собою динамічну систему взаємовідносин, яка завдяки її відображенню у свідомості комуніканта викликає потребу особистості в цілеспрямованій комунікативній діяльності й підтримує цю діяльність [4, с. 28].

Вчений О. Леонт'єв визначає комунікативну ситуацію як здатність диференційовано використовувати різні навички або їх поєднання для досягнення різних комунікативних цілей [38, с. 15].

У науковому доробку психолога Л. Виготського містяться дослідження, які стосуються вивчення комунікативних умінь, де він розглянув спілкування

як основну умову особистісного розвитку та виховання, яку мають забезпечити суб'єкти спілкування [15, с. 199].

Надалі це призводить до формування багатоканальних зв'язків між людьми, де виникає *комунікативна діяльність*. Дослідник А. Когут під комунікативною діяльністю вбачає систему послідовних виконаних дій, кожна з яких має свою спрямованість для завдання та становить важливий елемент у напрямі до мети спілкування [31].

У психолого-педагогічній літературі слід розмежовувати між собою терміни «комунікативні уміння» та «комунікативні навички». *Комунікативні уміння* передбачають застосування вибудованої поведінки на основі психологічних знань про людину, а навички характеризуються автоматизованістю, яка включена у свідомість. Під *навичкою* слід розуміти можливість виконувати окремі незалежні дії в системі комунікативної діяльності, що є причиною здійснення процесу комунікації завдяки таким якостям, як автоматичність, гнучкість, сталість, відносна складність [64, с. 33].

Тобто вміння формуються через свідомий контроль на основі закладених знань шляхом здійснення інтелектуальної діяльності, а навички виникають і діють як автоматизований спосіб виконання завдань.

До того ж, уміння формуються в тих умовах, що постійно змінюються. Під час їх вдосконалення вони системно не автоматизуються, а в результаті динамічного прояву завжди усвідомлюються. Щодо навичок, то вони виробляються шляхом багаторазових вправ в одних і тих же умовах діяльності. Дані дії мають автоматизований характер, а нагляд за його реалізацією здійснюється головним чином підсвідомо [8, с. 19]. Таким чином, комунікативні уміння та навички є взаємопов'язаними, але різними за значенням.

Ми поділяємо думку Н. Бабич, яка вбачає під поняттям комунікативні уміння комплекс комунікативних дій, створений на високому теоретичному та практичному рівні підготовки особистості, що надають можливість творчо

використовувати комунікативні знання задля віддзеркалення й перетворення дійсності [4, с. 1].

Особливістю функціонування комунікативних умінь є їх динаміка, що визначається ситуацією спілкування. Саме на рівні взаємодії при комунікативній ситуації виявляється рівень мовленнєвої культури людини. Закладення з дитинства цих основ є оптимальним для активного навчання соціальної поведінки, етики спілкування між людьми різної статі, опанування комунікативних, мовленнєвих умінь та способів усної взаємодії.

Не менш важливим та близьким до поняття комунікативні уміння є поняття *«соціальні уміння»*. Варто зупинити увагу, на тому, що саме вкладається у зміст цього поняття. Як вважає О. Зап'ята, передусім це уміння людини орієнтуватися в ситуаціях спілкування, можливість вступати в контакт та підтримувати його, приймати погляди співрозмовників, аргументовано пояснювати власні думки та позицію, уникати конфліктів під час взаємодії або ж їх успішно долати, здійснювати самоконтроль дій [22, с. 15]. У науковому просторі немає загальноприйнятого визначення соціальних умінь. Думки вчених з приводу даного питання значно відрізняються.

У роботі І. Фрумїна надане визначення універсальним соціальним умінням. Під ними вчений розуміє уміння, які є основою будь-якої соціальної діяльності й необхідні для суспільного життя в демократичному просторі. Дослідниця О. Зап'ята соціальні уміння визначає як процес освоєння суб'єктом суспільно-сформованих способів діяльності, забезпечуючи йому успішну взаємодію з іншими людьми для виконання соціально значущої діяльності [22, с. 54].

Тобто можна зазначити, що соціальні уміння являють собою сукупність знань про суспільство, про способи взаємодії з іншими людьми, про місце в соціальному світі, а також гнучкі навички взаємодіяти. Соціальні вміння є нормами поведінки. Їх вивченням та тренуванням займаються із дитинства за допомогою імітації та методом спроб і помилок. З часом ці вміння закріплюються або ж змінюються. Людина є соціально вмілою, коли в

груповому оточенні може задовольнити свої потреби та бажання, але при цьому не ставить під загрозу права і потреби інших.

Науковцями виявлено під час психолого-педагогічних досліджень, що соціальні уміння, котрі мають бути освоєні в тому чи іншому віці, визначаються в залежності від того, яка діяльність у даний період життя є провідною чи соціально значущою [там само]. Таким чином, соціальні уміння мають комплексний прояв та особливий характер формування.

Предметом розгляду нашого дослідження є соціально-комунікативні уміння, які поєднують між собою вище описані уміння, тому більш детально варто зупинитись на їх розумінні.

Соціально-комунікативні уміння особистості розвиваються у процесі особистісного спілкування, під яким І. Бех визначає певну суб'єктну взаємодію, при якій відбувається обмін особистісними позиціями суб'єктів, що комплексно впливає на їх морально-духовне зростання [10, с. 8]. Науковець переконаний, що через взаємини, які побудовані на особистісному діалогові, можуть розв'язуватись соціально-моральні задачі між суб'єктами взаємодії. Головною метою даного шляху є прийняття цінності морально-духовного характеру, яка трансформується в суб'єктивно-сміслову надбання, що проявляється в якості внутрішнього базису виконуваних ним дій. Така ситуація надає можливість здійснювати суттєві перетворення життєвої позиції суб'єктів взаємодії. Крім того, сприяє досягненню суб'єктом морально-духовної культури людства [там само].

Це дає підстави для розуміння того, що соціально-комунікативні уміння формуються під час індивідуальної комунікації між суб'єктами взаємодії, у якій проходить їх спільне збагачення цінностями як моральними, так і духовними, та виявляється в їх прагненні в досягненні розуміння у взаєминах й узгоджених мотивах, цінностях. Головний показником розвитку соціально-комунікативних умінь є вербальне й невербальне мовлення. Міміка, жести, мовлення, дії та інші характеристики поведінки становлять зовнішній вияв емоційних станів, властивостей характеру, а також слугують

віддзеркаленням ставлення людини до подій, навколишнього світу та інших осіб спілкування.

Тобто розвиток соціально-комунікативних умінь відбувається шляхом набуття соціально-комунікативного досвіду в процесі особистісного спілкування шляхом злагодженої діяльності відповідних умінь і навичок, які повинні забезпечити партнерську взаємодію. Наявність мінімального досвіду діяльності в згаданій сфері та базових соціальних та комунікативних умінь можна об'єднати під загальним поняттям «соціально-комунікативна компетентність».

Т. Яценко провела ґрунтовний аналіз проблеми формування компетентності у особистості та сформувала власне визначення, під яким «компетентність» визначається як інтегрований результат освіти, який передбачає використання знань, умінь, які допомагають використовувати ці знання в конкретній ситуації шляхом інтеграції з іншими компонентами [71, с. 158].

Компетентність на думку О. Овчарука поділять на: *соціальну*, яка включає відповідальність, активну позицію, співробітництво, ініціативу, динамічні знання, вміння працювати в команді та *комунікативну*, що об'єднує вміння спілкуватись, використовуючи вербальні та невербальні засоби [48, с. 15]. Тобто діяльність постає в такому випадку тим критерієм, що об'єднує дані поняття. Не слід ототожнювати поняття «компетенція» та «компетентність», адже перше передбачає форму відносин між набутими знаннями та практичним їх використанням, а компетентність є комплексом сформованих компетенцій, які мають різний аспект застосування в життєдіяльності людини [1, с. 29]. Однак слід розуміти, що без знань не може бути сформована компетенція, проте далеко не кожне знання має прояв компетенції.

Щодо комунікативної компетентності, то вона визначає здатність організувати спілкування за допомогою мовлення й охоплює теоретичні

лінгвістичні знання та вміння ними користуватись під час висловлення своєї думки.

Соціальна компетенція особистості включає насамперед її бажання й уміння взаємодіяти, наявність позитивної мотивації у стосунках з іншими, впевненість у собі, здатність керувати соціальними ситуаціями та використовувати ефективні стратегії для досягнення комунікативних цілей.

О. Ковальова, у свою чергу, визначила, що *«соціально-комунікативна компетентність»* це можливість людини забезпечувати власні потреби й цілі шляхом створення партнерських відносин з іншими, згідно з їхніми очікуваннями, потребами й цілями в межах суспільно прийнятної поведінки, а також завдяки ефективній комунікації [29, с. 28].

Ми поділяємо думку С. Курінної, яка визначає, соціально-комунікативну компетентність як готовність ефективно взаємодіяти з оточуючими людьми в системі міжособистісних стосунків [35, с. 10]. Дана готовність формується через низку фаз, а саме: адаптацію (шляхом уподібнення до інших членів, оволодівши при цьому базовими цінностями та нормами), індивідуалізацію (шляхом утвердження індивідом своїх особливостей під час ототожнення із соціумом), інтеграцію (шляхом уподібнення до інших членів соціуму). Опанувавши їх індивід з легкістю може стати частиною соціальної групи та розвиватись в ній. Отже, соціально-комунікативні уміння потрібні для створення ефективної взаємодії в ситуаціях міжособистісного спілкування. Порядок їх формування лежить від ряду вищеописаних понять, які деталізують та комплексно розкривають їх зміст.

Таким чином, у даному підрозділі нами було проаналізовано теоретичні основи проблеми формування соціально-комунікативних умінь, схарактеризовано ряд опорних понять дослідження, якими є «спілкування», «комунікативна ситуація», «комунікативна діяльність», «комунікативні уміння», «соціальні уміння», «соціально-комунікативні вміння», «соціально-

комунікативна компетентність». Усі ці поняття є взаємопов'язаними та становлять єдиний причинно-наслідковий ряд.

1.2. Специфіка соціально-комунікативного розвитку дітей 6-7 років

Дошкільний вік є надзвичайно важливим і дуже відповідальним у житті людини, адже саме під час нього відбувається формування базових засад подальшого життя. У цей час під впливом спілкування відбувається розвиток соціально-комунікативних умінь, дитина утверджується як особистість із соціально активною позицією. Однак для належного формування соціально-комунікативних умінь слід розуміти певні специфічні особливості, які виникають у ході їх реалізації дітьми.

Основні питання, пов'язані із специфікою соціалізації дітей 6-7 років, досліджували Л. Артемова [2], А. Бетіна [4], Н. Гавриш [19], О. Кононко [32], О. Косенчук [33], С. Курінна [36], С. Матвієнко [45], Т. Поніманська [53], І. Рогальська [54] та інші.

Потреба в спілкуванні та творчій активності на шостому, сьомому році життя стає провідною діяльністю дитини. Якісні зміни дитини простежуються в специфіці формування можливостей саморегуляції, замінюючи висунуті вимоги до себе батьків своїми власними. Також діти в цьому віці навчаються робити позитивний моральний вибір без впливу дорослих, що робить їх більш самостійними [35, с. 18].

Під час свого вдосконалення дитина нерідко підпадає під прояви збудження та гальмування, що породжує позитивний вплив на саморегуляцію. Це допомагає формувати стабільність та врівноваженість емоційних проявів у різних життєвих ситуаціях, тому з часом дитина стає психічно більш витривалою. Дитяча втома стає вже менш помітною. Простежується здатність до ігнорування небажаної діяльності. Однак

регуляція, що стосується довільної діяльності, все ще залишається недостатньо розвинутою.

У дитячій свідомості в цьому віці формуються соціальні уявлення. Імпульсивна поведінка замінюється на врівноважену, яка враховує соціальні правила та норми, без яких вже не відбувається комунікація. Адже при їх відсутності діти швидко втрачають інтерес до спілкування та взаємодії з однолітками [32, с. 98].

Уже старшому дошкільному віці діти вміють розмежовувати позитивні та негативні вчинки, з приводу яких мають свій погляд. Досвід свого життя вони активно використовують під час різних форм виховної роботи. Щодо аналізу своєї поведінки, то діти в цьому віці не є занадто критичними до порушених норм, скоріше проявляють поблажливе ставлення. Тобто певною мірою мозок шестирічної та семирічної дитини за більш суттєвими показниками схожий на мозок дорослого.

Старші дошкільники проявляють підвищений інтерес до розширення власного кругозору, який на початковому етапі обмежений родиною та ЗДО. Вони намагаються осмислити отриману інформацію від світу самостійно та запам'ятати її через концентрацію уваги.

Мовленнєвий аспект старшого дошкільника є більш удосконаленим, ніж у попередні роки життя. Дитина власні здобутки відтворює через реалізацію творчих думок та шляхом налагодження свідомої комунікації з однолітками, де вони стають партнерами по грі та практичній діяльності. Це допомагає дитині усвідомити самого себе та своє «Я» [32, с. 101]. З боку старшого покоління необхідно не нехтувати такими особливостями розвитку дитини, а активно їх враховувати під час навчання шляхом конструктивної взаємодії в ході соціально-комунікативної діяльності.

Науково досліджено, що за допомогою інших людей дитина формує свою особистість, здійснює пізнання та оцінку самого себе. Це процес відбувається шляхом спілкування, який закладений природно. Уміння спілкуватися можна ототожнити із вмінням взаємодіяти в усій формі. Саме

спілкування відрізняється на різних вікових етапах та породжує розвиток різних функцій взаємодії [30, с. 45].

Не дивлячись на те, що дошкільне дитинство триває відносно невеликий проміжок часу, однак під час нього змінюється характер та мотив комунікації. А. Когут вважає, що це пов'язано з тим, що спілкування має динамічний прояв і коло членів взаємодії, з якими дитина спілкується постійно розширюється. До цього складу належать дорослі, що допомагають та роз'яснюють дитині певні явища. Однак через появу активного інтересу дошкільників до інших дітей спілкування з часом спрямовується саме в таке русло. Крім того, значно змінюється предметність спілкування, де комунікація на основі практичних дій замінюється на розумове спілкування. Це стимулює прогрес у спілкуванні дошкільника з дітьми та дорослими, адже мотиви та необхідність спілкування постійно поновлюється [31, с. 22].

Л. Калмикова висловлює думку, що перед дитиною в процесі комунікації виникає необхідність пошуку шляхів планування майбутньої взаємодії. Формується суб'єктивне відношення до навколишніх, де дитина обирає рівні собі особливості в інших, спільні інтереси тощо. Однак у дошкільному віці дитина ще не повною мірою може самостійно висловити власні думки, переживання. Це формує перешкоду для успішної соціалізації та встановлення взаємодії між дорослими та дітьми [25].

Аналізуючи специфіку соціально-емоційного розвитку дошкільника, О. Кононко зазначає, що у цьому віці значущими для дитини стають не лише родичі, а й інші дорослі та діти. Під час зростання дитина проходить через нові контакти та конфлікти, що надалі формують її життєвий досвід. Особливу радість приносять саме комунікативні контакти, які дитина формує з однолітками на принципах рівності, які не може мати з дорослими. Емоції в такій взаємодії є яскраво вираженими, тому нерідко виникають сварки. Для їх уникнення важливо здійснювати заходи з налагодження соціально-комунікативної компетентності [32, с. 46].

Під соціально-комунікативною компетенцією дітей старшого дошкільного віку слід розуміти можливість, яка сприяє суб'єктній взаємодії з однолітками в довільній формі, у ході якої відбувається сприйняття, розуміння та інформаційне збагачення себе, партнера по спілкуванню, групи, однолітків й формування сталих взаємозв'язків між ними [39, с. 98].

Такі відносини мають ряд особливостей, до яких Л. Галігузова, Є. Смирнова, Л. Шипицина відносять такі: прагнення до спілкування з іншими дітьми; здійснення спільної діяльності в ході спілкування; формування особистої соціальної позиції й осмислення свого місця серед інших дітей [59, с. 14]. На думку А. Щетиніної, така компетентність побудована на індивідуальних особливостях, соціальних умовах і предметно-практичній діяльності, організації педагогічного процесу в ЗДО, специфіці простору спілкування і може слугувати взірцем опанування дитиною мовленнєвої культури комунікації [69, с. 36]. С. Курінна вважає, що соціально-комунікативна компетентність виникає після соціалізації особистості та складається з пізнавальних, емоційних, ціннісних, оцінних, комунікативних і поведінкових компонентів [35, с. 16].

Дослідниці Є. Белякова й І. Фомічова погоджуються з тим, що в спілкуванні старших дошкільнят головним є оточення та встановлення відносин з ними, а основне занепокоєння викликає положення дитини в колективній взаємодії з однолітками [42, с. 32]. Опанування комунікативних і соціальних умінь є тим ефективним механізмом, який допоможе дитині впоратись з труднощами й налагодити конструктивну взаємодію. На думку П. Гальперіна формування комунікативної компетентності слід здійснювати покладаючись на діяльнісний підхід, адже творча діяльність дошкільника при цьому буде активно розвиватись [1, с. 35].

Цю ж ідею визначається у працях відомого психолога Л. Виготського [15]. Він переконаний, що спілкування є головною умовою особистісного розвитку та виховання дітей. Тобто формування комунікативних та соціальних умінь дітей складає пріоритетну складову діяльності освітніх

установ, адже спілкування в розрізі результативності та якості більшою мірою залежить від ступеня соціально-комунікативних умінь суб'єктів взаємодії. Вчений зазначає, що активне спілкування та спільна діяльність колективу сприяє формуванню основ психологічної структури, що надалі формує повний перебіг психічних процесів особистості. Він довів, що відношення до запланованого, життєві плани, тимчасові ідеї багато в чому представлені через соціальну ситуацію розвитку [9, с. 348]. М. Вашуленко визначає, що коригування формування особистості дитини можливе лише шляхом безперервного спілкування, адже це дасть можливість розвинути комунікативну компетенцію дитини належним чином [14].

На думку М. Лисіної, процес спілкування у дітей поділений на три головних напрямки: розвиток мотивів спілкування, які йдуть паралельно з розвитком особистості дитини; розвиток ресурсів спілкування; вдосконалення форм спілкування [1, с. 73]. Поряд з особистістю розвивається система інтересів та потреб. Дошкільник в силу свого віку обов'язково звертається за допомогою до дорослих, таким чином формуються ділові мотиви спілкування дітей в процесі буденної діяльності. Вчена виділяє ряд головних умов, які впливають на процес формування комунікативної компетенції, а саме: спілкування педагога з дитиною, створення атмосфери довіри та відкритості колективного об'єднання однолітків.

С. Михальська переконана, що в процесі формування комунікативної компетенції дитина має освоїти кожен сторону спілкування, а саме: інформативну, перцептивну та інтерактивну [46, с. 108]. Також якість спілкування буде високою, у разі якщо в дитини буде належним чином сформоване соціальні та комунікативні уміння. За таких умов у середині індивіда відбудуться зміни як на свідомому, так і на глибинному рівнях своєї особистості.

Оскільки соціальні та комунікативні уміння є складовою соціально-комунікативної компетенції дитини слід формувати та розвивати спочатку саме їх. Соціально-комунікативні уміння пов'язані з рядом критерій, які слід

розвивати у дітей. С. Курінної до них відносить поведінковий, пізнавально-інтелектуальний, комунікативний, гумористичний [35, с. 11]. Опанування *поведінкового критерію* навчить дитину ефективно взаємодіяти з колективом, будувати взаємовідносини без конфліктів, контролювати свої емоції та настрої, дитина зможе самостійно розв'язувати проблемні ситуації та здійснювати самоконтроль. Це допоможе позитивно сприймати себе та своє місце в соціумі. Розвиток *пізнавально-інтелектуального критерію* навчить дитину елементарним соціальним нормам та умінням вирішувати життєві ситуації за рахунок набутих знань. Дитина навчиться знаходити розв'язання проблем і для неї вже не існуватиме безвихідних ситуацій. *Комунікативні критерії* допоможуть правильно обирати необхідні способи спілкування з оточуючими. Сприятимуть розвитку мовлення, що допоможе розвинути словниковий запас дітей. *Гумористичний критерій* розвине здатність розуміти смішне та спроможність його створювати.

Уміння, як ми знаємо, знаходять свій прояв в ході діяльності, а уміння взаємодіяти вдосконалюються саме під час спілкування. Процес формування й удосконалення умінь взаємодіяти є досить складним і потребує застосування системних вправ під час створених комунікативних ситуацій на всіх рівнях взаємодії. Мають обов'язково дотримуватись ключові умови розвитку комунікативних та соціальних умінь дітей, а саме має бути створений ігровий простір, мовленнєве розвивальне середовище, сформована технологія педагогічної підтримки. Комплексне створення цих умов можливе лише при здійсненні соціально-комунікативної діяльності в ЗДО, де кваліфіковані спеціалісти зможуть належним чином сформувати необхідну обстановку для розвитку соціальних та комунікативних умінь дитини.

Таким чином, соціально-комунікативний розвиток дітей 6-7 років має ряд специфічних ознак, які обумовлені віковими особливостями дитини, обстановкою їх формування та умовами. Оскільки діти в цьому віці активно прагнуть до взаємодії та спілкування уміння спілкуватись та домовлятись, вирішувати конфлікти стають головними. Саме розвиток соціально-

комунікативних умінь сприяють тому, що діти починають враховувати інтереси та почуття не тільки власні, а й інших, співпереживають невдачам та радіють успіхам разом. Навчаються адекватно проявляти свої почуття та ефективно взаємодіяти з іншими.

1.3. Соціокомунікативна характеристика ігрового простору закладу дошкільної освіти

Сучасний заклад дошкільної освіти має найбільш ефективні та дієві організаційно-педагогічні умови для організації діяльності щодо соціалізації дитини. Призначенням їх є вирішення виняткового за значенням завдання, яке передбачає навчання дитини основам життєвих реалій, формуванню соціальних та комунікативних умінь, необхідних для її нормального функціонування в навколишньому середовищі [19, с. 54].

Зазначимо, що заклад дошкільної освіти виконує функцію посередника між вузьким родинним колом, де зростає дитина, та незнайомим світом, до якого вона має долучитись. Для гармонійного включення дітей у світ цінностей і людських стосунків педагоги застосовують ігровий простір, у якому однолітки здійснюють спільну діяльність та освоюють базові вміння.

Ми погоджуємося з думкою І. Головченко, що саме завдяки формуванню в ЗДО ігрового простору вихователь може коригувати взаємини дітей у групі для формування колективних, соціально прийнятних та гуманістичних взаємин [16, с. 227].

Під *ігровим простором* А. Бетіна розуміє місце, рамки якого можуть бути позначені предметами матеріального світу, а можуть бути й не позначеними, але мати місце в дитячих уявленнях, образах, про які дорослий може дізнатися, тільки звернувшись до дитини з питанням або беручи участь в грі. Таким чином, *ігровий простір* – це не конкретне місце, а збірний образ

місця, який створюється для гри і найчастіше пов'язаний зі словесним позначенням предметів [8, с. 46].

Створення ігрового простору залежить і від колишнього досвіду дитини, від його емоційності, здатності до комбінування, створення нового. Особливе значення в розвитку і створенні ігрового простору має розвиток у дитини функції заміщення, коли представляючи простір гри, дитина, вводячи вираз «як ніби», повідомляє однолітку, з яким взаємодіє, про його (простору) особливості, про пристрій і введенні нових елементів простору, звуженні або розширенні його.

На думку провідних науковців у сфері дитячої гри Г. Андрєєвої, Н. Короткової, Н. Михайленко, А. Усової ігровий простір дошкільників виглядає як метакомунікація – постійний перехід з ігрових відносин в реальні стосунки, забезпечуючи організацію і виконання ігрових дій, проникнення в задумане партнером, спільну реалізацію планів [16, с. 228].

Пропонуючи ігри дітям, педагоги тим самим дарують їм особливий час. Адже в ході гри діти мають можливість отримати нові емоції, отримати соціальний досвід. Діти під час гри спілкуються один з одним зовсім не так, як це роблять в буденному житті. На думку Д. Ельконіна, гра для дітей має вагоме значення для формування дружнього колективу однолітків та для формування самостійності, позитивного відношення до праці, і для виправлення деяких відхилень в поведінці окремих дітей [20].

Додаючи ігри в педагогічний процес, вихователь навчає дитину грати, створюючи, за словами А. Макаренка, «хорошу гру» [41, с. 154]. Г. Лаврентьєва вказує, що така гра об'єднує наступні якості: виховально-пізнавальні цінності; повноту й правильність відображення представленого; доречність, активність, організованість й творчий характер ігрової діяльності; підпорядкування правилам та здатність керуватись ними в грі із врахуванням інтересів окремих дітей та всіх граючих; цілеспрямованість використання іграшок та ігрових матеріалів; доброзичливість відношень і радісний настрій дітей [37, с. 11].

Найкращим для дошкільного віку є використання саме гри як провідного виду діяльності. Її значення обумовлене тим, що ігрова діяльність дитини займає найбільше часу. Оскільки провідна діяльність, як визначає О. Леонт'єв, є діяльністю, яка породжує суттєві зміни у психіці дитини та розвитку психічних процесів, що готують дитину до переходу до нового ступеня її розвитку [38, с. 213]. Тому гра, у такому випадку, виступає ефективним механізмом цих змін.

Діти, які є залученими до гри, на думку Л. Макарової, мають вищий рівень розумового розвитку. До прикладу можна навести такі показники результатів ігрової діяльності як можливість краще усвідомлювати та відтворювати суспільні явища, етичні правила. Саме за рахунок них регулюються взаємини між людьми. Саме старші дошкільнята мають здатність до запровадження творчих, цікавих та креативних ігрових сюжетів [42, с. 75].

Особливої активності набувають такі висновки за теорією гри, розробленою Д. Ельконіним. За змістом походження дитяча гра є соціальною. Вона допомагає включенню дитини в соціальне середовище. Дошкільний вік є особливим для формування міжособистісних стосунків та утвердження засад людської діяльності. Послідовність формування взаємин між оточуючими покладена в основу змісту гри. Для її досягнення та реалізації потрібно слідувати скороченості та системності ігрових дій. Лише такі умови призведуть до усвідомлення дитиною соціальних відносин, змодельованих засобами ігрової діяльності. [31, с. 17].

Дослідженням дитячої гри свого часу займалась С. Русова. Соціальну природу розвитку гри вона обґрунтовувала тим, що під час неї відбувається зростання товариства, виховується громадська дисципліна, дитя навчається контролювати емоції, дотримуватися правила сформованих у колективі [55, с. 78].

Також В. Сухомлинський наголошував на важливості гри. Без якої не можливо досягти розумового розвитку та пізнання навколишнього світу.

Видатний педагог називає гру засобом, через який відбувається пізнання істини світу та формування необхідних знань та умінь. Такі здібності стануть у пригоді не лише під час дошкільного життя, а закарбуються на все майбутнє [63, с. 95].

Варто розуміти, що діти старшого дошкільного віку потребують обміну думками та емоціями. Цей процес виникає саме під час ігрової діяльності. Однак для цього діти мають навчитись в ході її реалізації узгоджувати свої наміри та бажання. До того ж гра сприяє взаємній передачі знань, у результаті чого діти стають сміливішими та впевненішими по відношенню до оточуючих. Тобто в процесі гри, мовленнєвої комунікації, обговоренні ситуацій діти невимушено отримують багаж нових знань про життя [2, с. 10].

Гра – це тип обдуманого непродуктивної діяльності, мотивом якої являється не кінцевий результат, а сам процес певної діяльності. Різні науковці вкладають у зміст поняття «гри» свої особливості.

К. Грос визначає гру через вроджені інстинкти, які потрібно адаптувати до умов сьогодення. З. Фрейд розглядає гру як засіб, який має терапевтичну природу. Ж. Піаже бачить в ній певну форму поведінки дитини, яка побудована на асиміляції. Їх послідовники констатували, що дитяча гра має прояв соціального характеру, який формується під впливом діяльності дорослих та пов'язаний з розвитком суспільства [42, с. 51].

Гра суттєво може допомогти в розвитку комунікативних здібностей дитини. Адже під час гри дитина випробовує себе в тій чи іншій соціальній ролі в суспільстві, імітує себе через дорослий образ. Різні дії, мотиви дорослого стають шаблонами, взірцевими для дитини. З допомогою можливостей, що відкриваються в ході гри, дитина отримує певний соціальний досвід, осягає сенс взаємостосунків між людьми, засвоює правила, соціальні норми й цінності, розвиває в собі навички спілкування, навчається розв'язувати різноманітні життєві задачі.

Комунікативність дошкільника будується на регулярно повторюваних діях, котрим надається значення позитивної форми комунікації в ігровій

формі. У цьому допомагають дитині іграшки, ляльки, конструктори, за допомогою яких, дитина вибудовує оточуючий її світ, тим самим навчається розуміти його та спілкуватись з ним.

Діти з часом починають ускладнювати ігри, залучаючи до неї нових учасників: однолітків, дорослих, оточуючих, нових знайомих. Вихователь має уважно відстежувати процес ускладнення ігор, створювати умови для розвитку ігрової діяльності в ході поступового зростання дитини.

Взаємодія з іншими людьми під час ігрової форми розвиває комунікативність з певних причин. Слід розуміти, що комунікативність – це взаємодія людей в процесі спілкування, заснована на обміні інформацією [27, с. 2]. Натомість гра є одним зі способів передачі й отримання тієї чи іншої інформації. У процесі гри діти навчаються налагоджувати спілкування один з одним, вливаючись у спільну діяльність, брати до уваги не тільки особисті потреби й почуття, а й враховувати побажання інших. Діти навчаються дотримуватись правил спілкування під час ігор, зіштовхуються з необхідністю розподілу ролей, обов'язків. Дітям постійно доводиться взаємодіяти один з одним, спілкуватись, приймати рішення, переконувати, відстоювати будь-що перед іншими. Гра адаптує і в найлегшій формі допомагає освоїти дитині різні уміння комунікації.

У роботі з дітьми старшого дошкільного віку всі ігри умовно можна поділити на дві великі групи: *творчі ігри та ігри з правилами*. Зміст творчих ігор визначається самою дитиною. У такий спосіб вони виражають власні уявлення про навколишній світ, своє відношення до явищ та подій, які відчуються в реальному житті, свої знання, уміння та досвід. Творчі ігри об'єднують такі різновиди: *сюжетно-рольові* (допомагають налагодити емоційний зв'язок та встановити контакт для отримання знань); *конструктивні* (головне призначення яких є побудова конструктивних знань); *ігри-драматизації* (засновані на літературних творах, які відтворюють діти) [53, с. 62]. Ігри з правилами потребують певних знань з письма, читання та рахування. Вони направлені на розвиток спритності, творчості та

комунікації через дотримання ряд вимог представлених в грі. За допомогою гри дитина пізнає світ соціальних стосунків та життєвих ситуацій.

Різні види ігор направлені на розвиток різних форм навчання комунікації дошкільників: *командні ігри* сприяють прищепленню дитині уміння спілкуватись в колективі, організованості; *асоціативні ігри* навчають мислити, вчать організовувати процес, це розвиває у дитини здатність розв'язувати всі питання в умі; *рольові ігри* розвивають самостійність, уміння співпереживати персонажу, розрізняти добре та зле, погане і хороше. Крім того, дуже дієвими є *дидактичні ігри*. Вони допомагають закріпити й систематизувати знання, розвинути й вдосконалити уявні операції. Цьому сприяють ігри-лото («Пори року», «Фігури» тощо)

І. Головченко підтримує дану концепцію. Вчений переконаний, що дидактична гра є свого роду технологією, яка допомагає сформувати психологічну готовність дитини до спілкування; забезпечити природну потребу багаторазово дублювання мовленнєвого матеріалу; забезпечити тренування вибору мовленнєвого зразка для спонтанних ситуацій. До прикладу, з поміж дидактичних ігор варто застосовувати творчі ігри, адже вони допомагають формувати лексичні та граматичні вміння, розширюють словниковий запас дитини, формують навички зв'язного мовлення. Тобто гра розвиває комунікативні здібності та мовленнєві уміння дитини, що породжує встановлення основ її культури [16, с. 229].

Також необхідною умовою комунікативного розвитку є **культура діяльності**, яка надалі проявляється в поведінці дитини на заняттях, при виконанні трудових завдань, у цілеспрямованості досягнення результату.

Яскравим прикладом виховання культурою творчої діяльності був педагог А. Макаренко. Під колективом він розумів об'єднання людей, для досягнення спільної цілі в спільній праці [41, с. 154]. Це об'єднання мало певну систему повноважень й відповідальності. Гра для дітей також була своєрідною спільною трудовою діяльністю, у якій діти мали певну ціль, але вона не була для них ключовою. Педагоги мають допомагати дитині,

показуючи власним прикладом ключову модель побудови ігрової взаємодії. З цього слідує, що великий вклад в розвиток комунікативних здібностей дають взаємовідносини внутрішнього характеру садочку, можливості дитини в ньому. Дітей приваблюють різноманітні моральні якості їх членів, вміння, знання, відношення до світу, до нас самих.

Крім того, зосередитись слід на мовленнєвих здібностях дитини. На цьому наголошують у своїх працях А. Аніщук, А. Гончаренко, Н. Гавриш, А. Богуш, О. Кононко. Т. Піроженко, Вони мають розвиватись для того, щоб спілкування рідною та іноземною мовами було й ефективним, і приємним. Потрібно в ігровій ситуації створити елементи спілкування в різних контекстах і формувати уміння мови та мовлення, в ході спілкування та безпосередніх комунікацій слід враховувати цей контекст.

Таким чином, можна зробити наступний висновок: для того, щоб розпочати педагогічну роботу з формування у дітей умінь соціальної комунікації, слід виховувати моральні звички культурного ставлення дитини до себе та до інших. Дієвим засобом щодо цього є ігровий простір, який забезпечує потребу дітей у спільних іграх та відповідних комунікаціях. Це довгий процес, який об'єднує всіх суб'єктів комунікації: дітей, батьків, педагогів та їх оточення. Гра сприяє формуванню умінь та навичок комунікативної взаємодії. Крім того, гра допомагає активувати інтерес дошкільників до оточуючих, природи, до самого себе, виробляючи уміння дотримуватись правил, накопичувати досвід спілкування і культури поведіння. Здібність влитись у соціальне життя дуже важлива для подальшого розвитку особистості людини й усього її подальшого життя в цілому.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Соціально-комунікативні уміння є комплексним поняттям та надзвичайно важливими для формування міжособистісних контактів, інтеграції та співіснування в соціумі людей. Ряд методологічних понять таких як «комунікативні уміння», «соціальні уміння», «спілкування», «комунікативна діяльність», «комунікативна ситуація», «соціально-комунікативні вміння», «соціально-комунікативна компетентність» дозволяють розкрити цілісно його суть.

Під комунікативними уміннями розуміють складні та усвідомлені людиною комунікативні дії, пов'язані із мовленнєвим спілкуванням, різними формами безпосередньої взаємодії людей. Розвиненість даних умінь залежить від готовності людини до комунікацій (як на теоретичному, так і практичному рівнях).

Особливості соціально-комунікативного розвитку дітей 6-7 років залежать від ряду вікових характеристик дитини, обстановки їх створення та умов. Вони формуються поступово в ході зростання та спілкування особи. Під час цього процесу відбувається формування сталих взаємозв'язків між комунікантами. Діти починають проявляти жагу до спілкування, виконувати спільну діяльність. У її ході налагоджується сприйняття та розуміння себе та партнера по спілкуванню. Крім того, дитина формує особисту соціальну позицію та осмислює своє місце серед інших. Такі особливості проявляються через поведінкові, пізнавально-інтелектуальні, комунікативні, гумористичні критерії.

Соціально-комунікативні уміння побудовані на спілкуванні, яке здійснюється за допомогою мови. А сама потреба спілкування породжує мовленнєву комунікацію. У ході створення комунікаційних зав'язків формується певна комунікативна ситуація, яка з часом набуває характер багатоканальної комунікативної діяльності. У такому середовищі формуються комунікативні навички та уміння, які мають різний прояв і не є

тотожними. Ряд науковців не мають єдиної думки, що ж саме слід розуміти під поняттям «соціальні уміння» та «комунікативні уміння». Однак більшість з них погоджуються з тим, що розвиток соціально-комунікативних умінь відбувається шляхом набуття соціально-комунікативного досвіду під час спілкування. У свою чергу, він формує соціально-комунікативну компетентність.

Сформованість у старших дошкільників умінь соціальної комунікації визначається науковцями за критеріями, серед яких, зокрема: орієнтування у логіці поставлених комунікативних завдань, планування подальших комунікативних дій, визначення засобів, найбільш припадних для спілкування, здійснення комунікативного акту, встановлення діалогічного зворотного зв'язку.

Розвиток комунікативних та соціальних умінь дітей слід розвивати через створення комунікативних ситуацій під час ігор (творчих, ігор з правилами, командних, асоціативних, рольових, дидактичних тощо), адже вони є дієвими засобами для навчання соціально-комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку, бо складають їх провідну діяльність. Тобто має бути сформований ефективний ігровий простір з технологічною педагогічною підтримкою кваліфікованих спеціалістів (вихователів, психологів тощо). Системна реалізація цих умов можливе лише при здійсненні спеціально організованої соціально-комунікативної діяльності в закладі дошкільної освіти.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СФОРМОВАНOSTI СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В ІГРОВОМУ ПРОСТОРИ ЗДО

2.1. Програма та результати констатувального експерименту дослідження

Виявлені нами у теоретичній частині кваліфікаційної роботи особливості розвитку у дітей передшкільного віку умінь соціальної комунікації ми науково досліджували у практичній експериментальній роботі у закладі дошкільної освіти.

Констатувальний експеримент проводився на базі ЗДО «Pepri House» м. Ірпінь Київської області у період з 10.01. 2022 по 11.02.2022 року. До участі в експерименті було залучено 10 вихователів закладу дошкільної освіти та 16 дітей 6-7 років. Розподіл дошкільників на групи експерименту не здійснювався. Задля визначення рівня мовленнєво-комунікативного розвитку дітей до роботи за методикою експертної оцінки долучався практичний психолог садочка.

З тим, було проведено констатувальний експеримент, який потребував розробки відповідного дослідницького інструментарію на основі компонентів соціальної компетентності. Ці компоненти ми визначили через вивчення праць М. Айзенбарт [1], Н. Бабиц [4], А. Бетіної [8], А. Богуш [12], О. Кононко [32], С. Курінної [35; 36], Т. Поніманської [53] та ін. науковців.

Так, у дисертаційному дослідженні психолога А. Бетіної запропоновано наступну компонентну структуру феномену «соціальної протокомпетентності» стосовно дітей старшого дошкільного віку:

- розвиненість комунікативно-мовленнєвих здібностей;
- розвиненість емоційного інтелекту;

мовлення													
Розвиненість монологічного мовлення													
Здатність встановлення сміслового зв'язку слів та дій													
Зв'язність та логічність висловлювань													
Емоційна забарвленість мовлення у його спрямованості на слухача													

Шкала оцінки:

3 бали - високий рівень розвитку критерію комунікативної взаємодії;

2 бали - достатній рівень;

1 бал - низький рівень.

Емоційний критерій визначає розвиненість окремих сторін емоційної сфери дитини. У ситуаціях соціального спілкування, у формах безпосередньої взаємодії від дитини вимагається розуміння свого власного емоційного стану, а також стосовно тих людей, хто спілкується з нею. Важливою умовою організації дитячих ігор, як вважає А. Уразова, є той емоційний фон, який не тільки створюється стосовно гри, але й впливає на структуру соціально-особистісного розвитку дитини. Емоційний фон гри та спілкування дітей, на думку, емоції регулюють психічні процеси та функції у дитини, що, у свою чергу, сприяє становленню особистості малюка, розвиває його вольову сферу (самоорганізація, самоконтроль). З тим, щоб соціалізація дитини відбувалася гармонійно, дорослим слід забезпечити позитивний емоційний досвід спілкування дошкільника з навколишнім світом, соціумом, однолітками. Зазначене стосується й організації ігор дітей.

Показники цього критерію: володіння власними емоціями та настроєм, уміння орієнтуватися в емоціях інших.

Методики діагностування:

- 1) методика «Висловлювання вільних суджень про емоційний стан зображеної людини» (розр. А. Щетиніною) (дод. Б);
- 2) спостереження за емоційними проявами дітей під час спільних ігор (дод. В);

Поведінковий критерій, який мав визначити сформованість у малюка норм суспільної моралі, розуміння необхідності вирішення спірних ситуацій мирним шляхом. Навички соціальної комунікації потребують від дітей розвиненості умінь домовлятися, обговорювати виниклі питання толерантно, без підвищення голосу, визначення агресивних проявів тощо.

Показники даного критерію: уміння будувати безконфліктні взаємини під час ігрової та інших видів діяльності; навички співробітництва.

Методики діагностування:

- 1) спостереження за проявами умінь соціальної комунікації дітей 6-7 років у різних видах діяльності (дод. В).
- 2) комунікативно-діагностувальна методика-гра «Допоможемо Коту Базилію».

Комунікативна гра «Допоможемо Котові Базилію».

Мета: Гра допомагає встановити контакт, створити атмосферу довіри в групі.

Матеріал для гри: пов'язки для очей, атрибути костюмів Лисиці Аліси та Кота Базилію.

Хід гри: Діти діляться на пари, в яких одна дитина закриває очі, а другий водить його за руку по кімнаті, допомагає обстежити різні предмети, розповідає про маршрут їх пересування. Потім діти міняються ролями.

У напрямі роботи з педагогами нами було дібрано ряд методик, за якими ми з'ясовували ефективність педагогічної роботи з розвитку умінь соціальних комунікацій у дітей 6-7 років.

Зокрема, нами було розроблено програму спостереження за діяльністю педагогів старшої групи щодо визначення специфіки роботи з розвитку в дітей соціально-комунікативних умінь. Відповідні дані ми заносили у розроблений нами бланк цього виду спостереження (дод. Г).

Програма спостереження

за діяльністю вихователів щодо з'ясування її методичних основ

з формування у старших дошкільників соціально-комунікативних умінь

Мета спостереження: визначити рівень компетентності вихователів з питань формування у старших дошкільників умінь соціальної комунікації.

Об'єкт спостереження: вихователі ЗДО.

Суб'єкт спостереження: експериментатор.

Предмет спостереження: педагогічна діяльність вихователів

Завдання спостереження:

1) Визначити, які методи та прийоми використовував вихователь з метою формування у дітей умінь соціальної комунікації;

2) З'ясувати, які із видів ігор (у тому числі – спеціальних комунікативних) використовував вихователь та визначити їхню ефективність;

3) Виявити міру включеності вихователя в ігрову діяльність дітей.

Форма фіксації результатів спостереження: протокол. Бланк протоколу.

Вид спостереження: цілеспрямоване, вибіркове, безпосереднє, зовнішнє, систематичне.

Також з вихователями проводилося анкетування. Анкета містила 11 запитань, логіка розробки яких була спрямована на з'ясування ставлення педагогів до проблеми соціально-комунікативного розвитку дітей та практичних основ їхньої діяльності щодо цього.

Коротко проаналізуємо результати *спостереження за діяльністю вихователів* під час проведення ігрових та інших форм роботи з дітьми .

Нами встановлено, що педагоги приділяють велику увагу питанням, пов'язаним із мовленнєвим розвитком дитини, як того вимагає чинна Програма, за якою працює заклад освіти. В основному, така увага виявляється стосовно занять із розвитку мовлення, а також під час спеціальних мовленнєво-комунікативних форм роботи з дітьми.

Педагоги звертають увагу на розвиненість словника дітей стосовно форм звертання до іншої людини у бесіді, наявності у мові етичних зворотів (добрий день, радий вас / тебе бачити, дуже приємно, вибач мене тощо). У спеціальних заходах, які проводяться стосовно соціалізації дітей, їхнього соціально-морального розвитку, педагоги використовують широкий спектр методів налагодження гармонійних стосунків між дітьми. Так, згідно перспективного плану вихователя старшої групи, заплановані такі форми роботи, як: проживання дитиною різних ситуацій – У колі друзів, як досягнути розуміння, Дружба без меж тощо.

Ми з'ясували, що педагоги приділяють достатньо уваги такому питанню, як добір різноманітних форм роботи соціально-комунікативного спрямування. Це стосується проведення конкурсів, ігор, занять продуктивними видами діяльності, працею у природі. На належному рівні плануються й заходи дозвілля – свята, розваги. Зазначимо, що використання різних видів соціальної діяльності (організаційної, кооперантної, проєктної) допомагає дітям соціалізуватися, усвідомити своє місце у житті.

Проте, у процесі безпосередньо спостереження за діяльністю вихователів ми визначили, що питанням організації взаємин самих дітей педагоги приділяють недостатньо уваги. Велика кількість словесних розпоряджень педагогів носила достатньо авторитарний категоричний характер й була спрямована лише на їх виконання. Поведінка вихователів, яку наслідують діти, багато у чому спрямована на виконання певних правил або механічне здійснення запланованої роботи. Не завжди емоційний тон спілкування педагогів з дітьми мав характер доброзичливості та налаштовував на відкритість, довіру у спілкуванні.

Також ми визначили, що майже 60% дошкільників у різних формах роботи виявили певні вади щодо спілкування з однолітками, проте педагоги не сприяли «згладжуванню» таких ситуацій. Доречним, на нашу думку, було б проведення спеціальних форм роботи – так званих ситуацій соціального розвитку дитини. Такі ситуації спрямовані на навчання дітей вирішенню конфліктів, пошуку шляхів встановлення доброзичливих стосунків.

Серед технологій, які педагог використовував у процесі проведення різних форм освітньо-виховної роботи, слід назвати такі, що підтримують емоційний стан дітей, їхню здатність на отримання позитивного, доброзичливого спілкування.

Окремо слід вказати на роль ігрового середовища, яке має сприяти налагодженню гармонійних взаємин між дітьми в іграх, особливо – сюжетно-рольових. Зазначимо, що педагог приділяв достатньо уваги щодо проведення різних видів ігор, проте це були переважно сюжетно-рольові та дидактичні ігри.

Коротко схарактеризуємо результати проведеного нами *анкетування вихователів*. Усі педагоги вказали, що сутністю соціально-комунікативних умінь є можливості до гармонійного спілкування, взаємодії із соціумом засобами мовленнєвих комунікації. Найбільшою мірою, вважають вихователі, на якість даного процесу стосовно дітей є виховання у сім'ї та вплив спеціально дібраних технологій.

Також усі вихователі зазначили, що слід цілеспрямовано проводити роботу щодо формування у дітей означених умінь, при цьому 45% анкетованих зазначило від 6–ти до 8-ми форм та методів роботи, 33% - до 5-ти позицій, решта педагогів не відповідала на це питання.

65% анкетованих вказали, що приділяють достатню увагу питання соціально-комунікативного розвитку дітей, 25% - високу, 10% - недостатню. Складнішим для самоаналізу в анкетуванні виявилось для педагогів питання щодо діагностування розвиненості у дітей умінь комунікування. Тільки 15% респондентів проводять його за новітніми методами, 75% - за традиційними,

10% - не вбачають сенсу у такій роботі.

Спiрними виявилися також питання анкети щодо використання вихователями iгрових технологiй формування умiнь соцiальної комунiкацiї у дiтей. 33% педагогiв вважають, що володiють сповна методикою використання iгрових технологiй щодо формування соцiально-комунiкативних умiнь у дiтей, приблизно така ж кiлькiсть анкетованих – частково компетентнi, на iхню думку, в такiй роботi. ще 1/3 вихователiв вказали на неготовнiсть щодо проведення елементiв роботи.

Серед технологiй, якi використовуються педагогами, можна скласти вiдповiдний рейтинг (% визначення для кожної позицiї рейтингу взято iз загального, 100% прийняття):

- 1) мовленнєво-комунiкативнi – 80% вiдповiдей;
- 2) суто комунiкативнi – 45% вiдповiдей;
- 3) проблемно-iгровi – 20% вiдповiдей;
- 4) з опорою на сюжетно-рольову гру – 60% вiдповiдей.

Отже, пiдсумовуючи данi результатiв анкетування вихователiв щодо визначення основ iхньої професiйної дiяльностi з формування у дiтей дошкiльного вiку соцiально-комунiкативних умiнь слiд зазначити, що не усi педагоги мають необхiднi умiння й мотивацiю щодо цього.

Перейдемо до аналізу даних, якi ми отримали пiсля проведення заходiв дiагностування старших дошкiльникiв задля з'ясування рiвня iхньої соцiалiзованостi. Так, за **мовленнєво-комунiкативним критерiєм** сформованостi соцiально-комунiкативної компетентностi дiтей ми використовували *метод експертної оцiнки*. За нашого прохання вихователь, практичний психолог садочка заповнювали вiдповiдний протокол оцiнки рiвня розвиненостi мовленнєво-комунiкативних умiнь у дiтей старшої групи. Вiдповiдно до своїх посадових обов'язкiв зазначенi працівники садка постiйно здiйснюють монiторинг мовленнєвого розвитку дiтей. Окрiм того, упродовж тижня ми проводили спостереження за емоцiйними та

поведінковими проявами дітей, що надало можливість узагальнити інформацію щодо соціальної взаємодії, спілкування та мовленнєвої компетентності дітей. Поряд із вербальними, ураховувалися прояви невербальної поведінки старших дошкільників.

Після опрацювання наданих нам даних щодо комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей нами визначено наступні кількісні результати (у % від загальної кількості дітей у групі)

1. Володіє грамотною українською мовою – 60% дітей;
2. Доречне застосування мовленнєвих і не мовленнєвих засобів виразності – 25% дітей;
3. Правильна будова речень – 33% дітей;
4. Лексичне багатство мовлення – 40% дітей;
5. Правильна звуковимова – 45% дітей;
6. Граматично сформоване мовлення – 65% дітей;

Отже, переважна більшість дітей не визначили необхідні по віку уміння правильної мовленнєвої комунікації. Основні вади такого стану речей спостерігаються через розлад мовлення у дітей, через що вони звикають говорити мало, коротко формулювати думки. Часто діти поводять себе невпевнено або, навпаки, вживають нецензурну лексику задля самоствердження у колективі однолітків, у діалогах з іншими дітьми.

Нами, на основі отриманих результатів методу експертної оцінки було виявлено чотири рівні сформованості мовленнєвих умінь комунікативної взаємодії.

Рівень розладу мовлення є наявним у двох вихованців старшої групи. Діти цієї групи знаходяться під контролем логопеда, який проводить з ними, за рішенням батьків, відповідну коригуючу роботу. Зазначимо, що в аналізі комунікативно-мовленнєвого критерію ми виокремили категорію дітей із особливим станом розвиненості мовлення, проте стосовно проведення

Низький рівень характеризує дітей, які мають обмежений лексичний запас, іноді говорять те, що не співпадає із контекстом діяльності (наприклад,

гри). Не вміють адекватно реагувати на емоційні стани партнерів по грі, не «розшифровують» невербальні засоби комунікацій однолітків під час ігор. Мають збіднілу лексику, не виявляють бажання етичного спілкування та гармонійної взаємодії. Невербальні засоби спілкування добираються без урахування ситуації.

Достатній рівень розвиненості умінь мовленнєвої комунікації є характерним для дітей, які достатньою мірою набули належних умінь комунікацій. Вони визначають уміння домовлятися, вживають ввічливі слова (переважно «дякую», «будь ласка»), проте – часто за ситуацією або за спонуки дорослого. Їхні мовленнєві можливості обмежені одноманітною побудовою речень, в ігровій діяльності вони не визначають можливостей розгортання сюжету гри.

Високий рівень мовленнєвої комунікації є наявним в дітей 6-7 років, які набули належної соціальної компетентності. Ці діти ініціативні, часто виявляють лідерську позицію у грі. мають до віку розвинену уяву, творчі. У стосунках із іншими вони приязні, ввічливі. Мають розвинену емоційну сферу, відкриті до спілкування. Словниковий запас у таких дітей розвинений, вони правильно будують речення та вживають слова етичного спілкування.

Результати проведеної з дошкільниками експериментальної роботи за ним мовленнєво-комунікативним критерієм надано у табл. 2.2:

Таблиця 2.2

Розподіл дошкільників 6-7 років за мовленнєво-комунікативним критерієм сформованості соціально-комунікативних умінь

Рівні	Кількість дітей	%
високий	3	19
допустимий	5	31
низький	6	38
рівень розладу мовлення	2	12

Розглянемо дані, отримані нами за *емоційним критерієм* розвиненості умінь соціальної комунікації у дітей передшкільного віку. Проаналізуємо результати за методикою А. Щетиніної *Висловлювання вільних суджень про емоційний стан зображеної людини*. Метою експериментальної роботи було встановлення інтересу дитини, її уваги до емоційного стану та експресії зображеної людини. Дитина, залучена до експерименту, мала спочатку описати емоційний стан за допомогою слова, а у випадку утруднення – вибрати із тих, які пропонував експериментатор.

Ми з'ясували, що лише 1/3 учасників експерименту виявили здатність до складання достатньо цілісної та самостійної описової розповіді щодо побачених на пропонованих зображеннях емоційних станів. Відповіді цих дітей були достатньо розгорнутими, з поясненням, чому людина перебуває саме в такому стані («на картинці людина засмучена, можливо, хтось зіпсував їй настрій») (Карина Д.); («людина стурбована, можливо якась неприємність») (Дмитрик П.). 40% учасників даної методики експерименту, в основному, правильно визначали емоційні стани, проте утруднювалися деталізувати їх та причини таких станів. Певні більш обґрунтовані відповіді щодо цього вони надавали за допомоги експериментатора. Проте, інколи не могли деталізувати причини появи тих чи інших емоційних станів, не орієнтувалися в окремих із них (стурбованість, нерозуміння, іронічність тощо).

Решта учасників опитування взагалі не включалася до розмови на засадах самостійності. Навіть за навідних запитань експериментатора та його допомоги, діти називали переважно «яскраві» емоційні стани – радість, гнів, сум, злість. Вони не змогли обґрунтувати проміжні щодо цього емоції людини, відповіді їхні прив'язувалися до більш визначених станів, в яких діти цієї групи орієнтувалися швидше та краще.

Опрацьовані нами результати діагностичної методики за емоційним критерієм надано у табл. 2.3:

Таблиця 2.3

Розподіл старших дошкільників за емоційним критерієм сформованості соціально-комунікативних умінь

Рівні	Кількість дітей	%
високий	5	31
допустимий	5	31
низький	6	38

Перейдемо до аналізу даних, які були визначені нами за *поведінковим критерієм* сформованості умінь соціальної комунікації у дітей передшкільного віку. Надамо аналіз отриманих результатів за кожною із проведених методик.

Після проведення *спостереження за проявами умінь соціальної комунікації дітей 6-7 років у різних видах діяльності* з'ясовано, що майже 25% дітей мають достатньою мірою сформовані навички комунікування, гармонійної взаємодії. Дошкільники цієї групи майже не виявляють агресивності у поведінці, неприязне ставлення до інших дітей. У ситуаціях, які можуть спричинити конфлікт (переважно, це стосується ігор дітей та перебування їх на прогулянці), малюки вміють поступитися, змовчати, вживають за потреби слова («досить сваритися», «добре, давай гратися», «вибач»). У лексичному запасі дітей наявна достатня кількість ввічливих слів, малята вживають їх доцільно й тим згладжують виниклі тривожні ситуації.

У розгортанні сюжету гри вони вміють перебрати на себе головну за ситуацією роль, дещо скоригувати його за необхідності. Важливими рисами характеру дітей цієї групи є поступливість, доброзичливість. Усі вчинки дошкільники вміють супроводжувати відповідними звертаннями до учасників гри, налаштовують їх на аналогічне ігрове спілкування.

Майже 1/3 старших дошкільників у процесі різних видів діяльності піддаються імпульсу щодо зацікавленості власною участю. Коли гра або інший вид діяльності їх цікавить, вони включаються до неї, проте у подальшій процедурі гри не виявляють лідерських проявів. Їхні дії мають характер відтворення поставлених простих завдань («перевези на самоскиді купку цеглинок», «відведи донечку до садочка», «допоможи мені з прибиранням квартири» тощо).

З тим 36% малят гралися або взаємодіяли між собою. Вони звикли до усталених видів ігор, ігрові ролі для кожної дитини цієї групи – переважно повторюються від гри до гри. Якщо відбуваються зміни у сюжеті або ролях гри – їх призначення скеровує більш активна дитина цієї групи. Діти люблять прості ігри, які не мають розгорнутого мовленнєвого контексту, у процедурі взаємодії практично не виживають ввічливих звертань, слід підтримки, заохочень. Добирають короткі вислови типу «чуєш», «давай», «йди сюди», «допоможи» тощо.

За результатами *комунікативної гри-методики «Допоможемо Коту Базиліо»* ми встановлювали сформованість у шестирічних вихованців садочка уміння взаємодопомоги, включення до спільних ігрових дій. Для отримання більш коректних результатів методики ми проводили невеликими групами (по 4 дитини у кожній). Раніше ця методика з ними не проводилася. Тому малята зацікавлено віднеслися до участі у такому заході. Труднощі, які виникали на початку проведення методики-гри, вирішувалися за надання експериментатором роз'яснень. Зазначимо, що лише 15% старших дошкільників самостійно й ініціативно вирішували ситуації щодо надання допомоги іншому, визначаючи тим самим сформованість соціальних умінь. Як правило, діти цієї групи достатньо швидко орієнтувалися у ситуації, віднаходили короткий шлях розв'язання завдаль та обов'язково допомагали іншим.

45% дітей виявляли бажання допомогти, але потребували щодо цього допомоги дорослого. В основному, їхній тривожний стан обумовлювався

невмінням узгоджувати командні дії, швидко віднаходити рішення для роботи групи. Малята часто не вміли обґрунтувати запропоновані дії, намагалися залучити експериментатора до додаткових коментарів з процедури виконання методики. Коли дошкільників цікавить гра або будь-яка колективна робота, вони вбачають у ній доцільну можливість щодо встановлення стосунків з іншими. Малята практично не виявляють схильності до конфліктів, уміють розв'язувати їх, у тому числі – поступаючись власною ігровою позицією.

Решта, 40% малят практично не включалися до роботи. В основному, вони мовчки виконували завдання, які поставили перед ними більш активні діти. При цьому двоє з учасників діагностичної гри не виявили бажання гратися в колективі. Більшість дітей у різній діяльності можуть бути невпевненими в своїх діях і часто звертаються за допомогою до дорослого. Їхня поведінка ситуативна, навички контролю за діями та поведінковими проявами мало сформовані.

Результати проведеної експериментальної роботи за поведінковим критерієм сформованості у дітей 6-7 років соціально-комунікативних умінь надано у табл. 2.4:

Таблиця 2.4

Розподіл дошкільників за мовленнєво-комунікативним критерієм сформованості соціально-комунікативних умінь

Рівні	Кількість дітей	%
високий	3	19
допустимий	5	31
низький	6	38

За результатами усіх проведених зі старшими дошкільниками діагностичних методик за розробленими попередньо критеріями та показниками сформованості у них умінь соціальних комунікацій

представлено узагальнені дані (табл. 2.5):

Таблиця 2.5

Кількісний розподіл вихованців старшої групи ЗДО за рівнями сформованості у них соціально-комунікативних умінь (визначено у %)

<i>Рівні</i>	<i>Критерії</i>						<i>Усього</i>	
	<i>мовленнєво-комунікативний</i>		<i>емоційний</i>		<i>поведінковий</i>			
	К-сть дітей	%	К-сть дітей	%	К-сть дітей	%	К-сть дітей	%
високий	3	19	5	31	3	19	4	25
допустимий	5	31	5	31	5	31	5	31
низький	8	50	6	38	6	38	7	44

На основі опрацювання отриманих даних виявлено три рівні сформованості у вихованців старшої групи соціально-комунікативних умінь: високий, допустимий, низький. Якісна характеристика цих рівнів надана нижче.

Як засвідчують дані таблиці, до *високого рівня* сформованості соціально-комунікативних умінь віднесені діти, які мають достатньо якісно розвинене до віку мовлення, уміють спілкуватися, висловлювати думку, толерантно її відстоювати. Вони доречно вживають мовно-етичні конструкції, відкриті до спілкування, намагаються побудувати спільну діяльність на засадах доброзичливості, взаємодопомоги. Діти добре орієнтуються в основних почуттях та емоціях та використовують такі уміння стосовно взаємодії з іншими. Здатні проявляти емпатію, мають навички взаємодопомоги та підтримки, у тому числі – в різних видах ігор. Ці діти виявляють розуміння необхідності керуватися загальноприйнятими нормами і правилами щодо прояву власної поведінки в соціумі. Знаходять адекватні форми ефективного співробітництва і взаємодії з іншими в дитячому колективі, вміють запобігати конфліктам і справедливо розв'язувати їх.

Діти із соціально-комунікативними вміннями *середнього рівня* визначають найбільш значні емоції і почуття, володіючи специфікою проявів лише окремих з них. Вони не завжди вірно можуть оцінити свою соціальну позицію «Я» та визначити належність до певної соціальної групи. Ці діти самостійно не пропонують допомогу, а реагують тільки на прохання. Має місце розходження реальної та вербальної поведінки, що призводить до виникнення негативно зафарбованих ситуацій спілкування. Спрямованість на інтереси інших виявляється лише при нагадуванні дорослого. Конфлікти вирішують частково адекватно. Соціальні мотиви поведінки сформовані не певною мірою, іноді переважає ігровий мотив. Соціально-емоційна потреба у контактах з дітьми носить тенденцію до зростання на основі спільних інтересів.

Діти з *низьким рівнем* розвиненості соціально-комунікативних умінь пасивні в різних соціальних ситуаціях та видах діяльності. Вони не орієнтуються в основних емоціях і почуттях, не розуміють емоційний стан інших людей і відповідно не володіють адекватними способами привертання уваги до себе уваги інших. Їм властиве усвідомлення лише власної соціальної позиції, неадекватний ситуації тип реагування на соціальне оточення та на розуміння емоційно-почуттєвої єдності з іншими дітьми. Ситуативно-особиста мотивація виявляється дієвішою. У них переважають ігрові мотиви діяльності та дошкільно-ігровий спосіб життя. Для таких малят є наявною неспроможність знайти вихід з нескладної ситуації. Дотримуються загальноприйнятих моральних правил, способів мовленнєвої комунікації лише за умови контролю з боку дорослих, не керуються ними у власній поведінці в соціумі.

Таким чином, у даному підрозділі нами було представлено програму, обґрунтовані кількісні та якісні результати щодо сформованості умінь соціальної комунікації у майбутніх школярів. На підставі отриманих даних нами будуть виявлені та теоретично обґрунтовані педагогічні умови розвитку умінь соціальної комунікації у шестирічних дошкільників.

2.2. Обґрунтування педагогічних умов формування соціально-комунікативних умінь у старших дошкільників в ігровому просторі ЗДО

За результатами констатувального експерименту ми з'ясували, що діяльність педагогів старшої групи ЗДО не відповідає вимогам щодо розвитку у майбутніх першокласників умінь соціальної комунікації в ігровому середовищі. Це середовище більшою мірою виконує функцію організації дозвілля дітей у другу половину дня, ігор и скеровуються дорослими задля набуття дітьми певних ігрових дій, формування умінь виконувати ролі у грі тощо.

Діти визначили слабкі результати щодо комунікування «поза ролями» у грі, а також в інших видах діяльності. Переважно, їхні взаємини будуються на відносинах «сильніший – слабший», «я це можу, ти – ні». У групі дітей відчувається своєрідне вистроювання соціалізованості дітей за поведінковими визначеннями. Ми помітили, що вихователі розглядають таку соціальну ситуацію як своєрідний прояв дітьми своїх сутнісних особистісних можливостей. Дітей, які мають схильність до лідерства, призначають на своєрідні «ролі» у різних видах діяльності, тим самим вибудовуючи соціальну ієрархію ролей від «сильнішого до слабшого».

За результатами проведених методик з дітьми та педагогами ми виокремили ряд педагогічних умов, які, на нашу думку, мають підвищити та скорегувати ефективність процесу соціалізації дошкільників, а також формування у них необхідних соціально-комунікативних умінь. Ми вважаємо, що педагоги недостатньо використовують потенціал ігрового середовища закладу дошкільної освіти та роль гри в особистісному та соціальному зростанні дитини – зокрема.

У розробці педагогічних умов ми використовували дані досліджень М. Айзенбарт, Л. Артемової, А. Бетіної, Ю. Бесчасної, Н. Гавриш, І. Головченко, А. Дяченко, Н. Жеребцової, В. Зєбзеєвої, А. Когут, С. Курінної, М. Листопад та інших науковців. Розглянемо ці умови більш детально.

Перша педагогічна умова. Підвищення компетентності вихователів щодо формування умінь соціальної комунікації у дітей старшого дошкільного віку засобами гри.

Формування у дітей необхідних соціальних умінь і навичок залежить не тільки від впливу родини, однолітків, стихійного оточення, але й, багато в чому, від спеціально створеного середовища соціалізації дитини у закладі дошкільної освіти. Від вихователя садка залежить те, наскільки дитина буде гармонійно співіснувати з однолітками, дорослими, наскільки зможе реалізувати особистісні ресурси в групі відомих їй людей, а також – у тому соціумі, з яким ще не довелося зістиковуватися.

Ми погоджуємося з думкою дослідниці А. Дяченко стосовно того, що формування комунікативної компетентності дитини 6-7 років напряду залежить від того, наскільки будуть розвинені структурні одиниці мовленнєвого розвитку дитини [20]. Згідно даних досліджень А. Богуш [12], Н. Гавриш [19], Л. Грідневої, Н. Лопатинської, педагог має здійснювати відповідну роботу щодо розвитку мовної та мовленнєвої компетентності малюка. З тим, визначається з необхідне забезпечення таких напрямків робочим, як формування лексики, фонетики, граматики та зв'язного мовлення дитини, що надасть якості процесу мовленнєвого розвитку.

М. Лісіна зазначала, що особистісний розвиток малюка у період дошкільного дитинства тісно пов'язаний із розвиненістю у нього умінь спілкування та взаємодії. Педагог садка має скеровувати роботи з тим, щоб спрямовувати особистісні ресурси дитини на гармонійну взаємодію з іншими людьми. Щодо цього, малюкові важливо налагодити стосунки з однолітками, вихователями дітьми інших груп, перебуваючи у ЗДО. Комунікативні можливості дитини визначаються в її умінні встановлювати необхідні відносини, а функція педагога щодо цього – створити умови для особистісного зростання та комунікування кожного дошкільника.

На думку Г. Беленької [11], професійна компетентність сучасного вихователя є багатоаспектним поняттям, яке має базуватися на

компетентнісному підході. Під цим розуміється властивість професіонала, яка зазначає його здатність працювати за певних обставин. Йдеться про можливість реалізовувати певні напрями роботи з дітьми на основі останніх вимог державного галузевого Стандарту [17].

Друга педагогічна умова. Використання ігор та вправ соціально-комунікативної спрямованості у роботі з дошкільниками.

В останні роки у практику роботи з дітьми усе активніше входять спеціально дібрані засоби, які сприяють соціалізації дошкільника, розвитку його соціально-емоційної сфери, а також ті, що формують соціально-комунікативні вміння. До них відносяться ігрові комунікативні технології та спеціальні комунікативні вправи, у тому числі – мовленнєві. Спеціальне дослідження щодо соціально-комунікативного розвитку дітей старшого дошкільного віку було здійснено вченою С. Курінною [35]. Нею запропоновано низку дидактичних вправ з розвитку комунікативних можливостей дітей, зокрема «Доручення», «Домалой», «Передай радість» та ін. С. Курінна вказує на те, що найбільший вплив на процес соціального становлення дитини мають ігри: рольові, режисерські, дидактичні тощо.

Важливу роль щодо встановлення міжособистісних стосунків дітей відіграють ігри. На думку провідних вчених у галузі дитячої гри Д. Ельконіна, Є. Зворигіної, В. Мухіної, Г. Беленької, Т. Піроженко та ін., ігровий процес є своєрідним полем мета комунікації. У ньому здійснюється перехід від ігрових взаємин у реальні стосунки учасників. Це забезпечує спільну реалізацію задумів, ігрових дій, проникнення в задум та наміри партнера по грі, встановлення своєрідної комунікації. Видатний педагог А. Макаренко вказував на характеристики «гарної гри», визначаючи при цьому соціальні аспекти взаємодії гравців.

У роботі з дітьми 6-7 років доцільно використовувати ігрові вправи, спрямовані на підвищення комунікативних можливостей. Це такі, як: «Допоможемо Каю», «Крамниця ввічливих слів», «Квітка – семицвітка» тощо.

Третя педагогічна умова. Створення просторово-предметного ігрового середовища індивідуальної самореалізації соціально-комунікативних умінь дошкільника.

Одним із компонентів технології соціально-комунікативного розвитку дошкільника, як вважає В. Зєбзєєва [23], є створення розвивального предметно-просторового середовища, яке являє собою етапи наповнення та змінності змісту обладнання ігрових центрів у відповідності з вимогами Державного стандарту дошкільної освіти.

Індивідуалізоване середовище в даному випадку, служить не тільки умовою соціального розвитку особистості дитини, а й показником професійної компетентності педагога. Інтереси та особисті цілі, і цінності кожної дитини враховуються в освітній діяльності. Створення інтерактивного середовища пов'язується в основному з отриманням задоволення, радості, проживання рідкісних емоцій від вирішення загадок, розкриття таємниць, здійснення відкриттів, особистісними досягненнями, залученістю в емоційно насичені види діяльності (гру, творчість, пошук), забезпечуємо самореалізації, досягненням соціального визнання і т. д.

Використовувати ігрові виховні технології в проектуванні діяльності дітей потрібно в наступних випадках: коли дитина безцільно «мотається» по групі в пошуках заняття для себе; коли одна дитина заважає всім іншим спокійно займатися своїми справами; в ситуації конфлікту між дітьми.

Коли діти беруть активну участь у створенні середовища, вони в перебувають у курсі всіх змін і доповнень, що вносяться в нього. Знають, які ігри, посібники, матеріали запропонував їм вихователь і для чого ці речі потрібні. Працюючи спільно з дорослим над змінами ігрового предметного середовища діти взаємодіють, спілкуються, стають активними учасниками перетворення і використання середовища в групі.

В результаті інтерактивного предметно-просторове ігрове середовище стає:

- основою для самостійної діяльності малят, умовою для самовираження їхніх почуттів і думок;
- засобом розвитку комунікативних здібностей дітей, що дозволяє їм більш гармонійно вирішувати конфліктні ситуації з однолітками;
- основою для мотивації дитини роботи власний вибір, висувати та реалізовувати власні ініціативи у процесі ігрової та інших видів діяльності;
- набуття умінь реалізовувати самостійні рішення.

Таким чином, у даному підрозділі нами було обґрунтовано три педагогічні умови, які спрямовані на підвищення ефективності роботи педагога ЗДО з соціально-комунікативного розвитку дитини 6-7 років. Ці умови ми виокремили у результаті аналізу експериментальних даних стану практики ЗДО щодо набуття дітьми передшкільного віку соціально-комунікативних умінь.

2.3. Програма забезпечення педагогічних умов формування соціально-комунікативних умінь у старших дошкільників в ігровому просторі ЗДО

Виявлені нами чинники впливу на ефективність процесу були ураховані у розробці викладених вище педагогічних умов розвитку умінь соціальної комунікації у випускників ЗДО. На основі цього розроблено програму корекційної роботи у тих її напрямках, згідно яких проводився констатувальний експеримент – з дітьми старшого дошкільного віку та вихователями старшої групи ЗДО. При розробці програми ми послуговувалися даними праць М. Айзенбарт, А. Бетіної, А. Богуш, Н. Гавриш, Н. Жеребцової, К. Карасьової, С. Курінної, М. Листопад, Д. Папуші та ін. дослідників.

Ігровий простір закладу дошкільної освіти визначає великий потенціал щодо соціально-комунікативного розвитку дитини дошкільного віку. Основною його перевагою є опора на провідну діяльність дітей цього віку – ігрову. У грі формується особистість дитини, реалізуються її потенційні можливості, здійснюється комунікативний та соціально-особистісний розвиток. В ігровій діяльності, на думку М. Айзенбарт [1], діти реалізують можливість обмінюватися думками та враженнями. Вони узгоджують свої наміри та бажання стосовно гри.

Важливим фактором щодо цього визначається спеціально створене вихователем ігрове середовище. У ньому слід не тільки проводити з дітьми різні види ігор, але й використовувати різні види технологій: розвиваючі, технології розвитку мовлення, технології ігрового типу тощо. Коротко схарактеризуємо їх.

З метою забезпечення *першої педагогічної умови*, яка стосувалася підвищення компетентності вихователів щодо використання потенціалу ігрового середовища у формуванні соціально-комунікативних умінь у дошкільників, ми пропонуємо наступні форми роботи.

Ділова гра «Спілкування та мовленнєвий розвиток дошкільників» (розроблено вихователем-методистом садочка Н. Васильєвою, практичним психологом Т. Швабською) [57].

Мета ділової гри: уточнити й поглибити знання педагогів з проблеми комунікативного та мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку.

Завдання до проведення заходу:

- 1) активізувати знання вихователів з проблеми, що розглядається;
- 2) визначити ступінь готовності вихователів до реалізації завдань соціально-комунікативного та мовленнєвого розвитку дітей;
- 3) спонукати вихователів до самоосвіти, самовдосконалення.

Обладнання: оціночні листи для журі; м'яка іграшка для вправи «Знайомство»; ватман з написом «Правила роботи у групі»; ватман з написом «Наші очікування»; метелики, вирізані з кольорового паперу; клей;

фломастери; емблеми двох видів для команд; картки із запитаннями для теоретичної розминки; незаповнені схеми.

Пропонована гра містить чотири етапи: мотиваційно-організаційний, основний, ігровий та підсумковий.

У процедурі проведення заходу використовуються такі форми роботи:

1. *Вправа «Знайомство»*, мета якої мотивувати учасників ділової гри до подальшої роботи, зацікавити їх участю у заході.

2. *Виступ вихователя* методиста із міні-доповіддю стосовно новацій Базового компоненту дошкільної освіти з освітнього напрямку «Дитина у соціумі». Висвітлення підходів до формування соціально-комунікативної компетентності дитини, її особистісного зростання та здатності до командних дій. Важливо також проаналізувати позиції, які стосується оновлення освітнього напрямку «Мовлення дитини» БКДО в Україні щодо розвитку у дитини умінь комунікування.

3. *Раунд «Основи формування у дошкільників соціально-комунікативних умінь»* базується на проведенні командної роботи щодо використання ситуацій спілкування, мовленнєвих завдань, невербальних завдань тощо у роботі з дітьми.

4. *Робота над мовленнєвим етикетом* спрямована на використання форм ігрової діяльності та спеціальних завдань, які підвищують мовленнєво-комунікативні можливості дитини з використанням форм мовленнєвого етикету.

За *другою педагогічною умовою*, яка стосувалася добору вправ та ігор соціально-комунікативної спрямованості у роботі з дошкільниками, нами запропоновано наступне.

Гра «Гірська доріжка». Мета цієї гри полягає у навчанні дітей співпраці та взаємодії. Ця гра розрахована на дітей віком 5-6 років, які вже мають деякий досвід у спілкуванні з однолітками. Суть цієї гри полягає у наступному: гравцям необхідно перевтілитися у скелелазів та перейти через величезну прірву. Діти об'єднуються у пари та намагаються перейти цю

прірву по вузькій стежці. Після гри вихователь проводить бесіду-аналіз, у якій обов'язково приймають участь діти. Разом вони визначають яка пара пройшла стежинкою краще та хто придумав найкращий варіант пересування. У результаті такої гри діти повинні дійти висновку, що тільки допомагаючи один одному можна подолати труднощі.

Мовленнєва вправа «Подарунок для усіх»

Гра «Конкурс вихваляння». Мета: створити ігрову ситуацію, яка стимулюватиме активність дошкільників, сприятиме встановленню дружніх контактів у колективі дітей. Зміст гри: діти сідають у коло з вихователем, який повідомляє про те, що буде проводитися конкурс Хвальків. Проте, слід гарно похвалити не себе, а свого сусіда у колі. Діти мають подумати, які гарні риси є в однолітка-сусіда, й охарактеризувати його чесноти. Перемагає та дитина, яка найкраще розкриє якомога більше чеснот свого товариша.

Комунікативна гра «Ми різні». Матеріал: картини птахів, звірів.

Мета: розвивати увагу, спостережливість, вміння розрізнити індивідуальні особливості інших дітей.

Зміст: діти разом з педагогом стають в коло. За бажанням викликається один з дітей. Педагог, який виступає в ролі ведучого, задає питання: Хто з нас найвищий? У кого на голові є бант? У кого на одязі є гудзики?

Педагог, підбиваючи підсумки, говорить дітям про те, що вони змогли переконатися в наявності у кожного з них чогось такого, чого немає у інших. Він каже, що всі люди і тварини відрізняються один від одного різними ознаками. Педагог показує дітям картинки птахів, риб і звірів, пропонує сказати, чим вони відрізняються. - 7%

За **третьою педагогічною умовою** щодо використання ігрового середовища, перш за все, доцільним буде оновлення й поповнення предметно-розвивального середовища ЗДО необхідними матеріальними засобами: іграшками – фігурками героїв казок, ляльками бібабо, ростовими ляльками, костюмами та атрибутами для інсценування літературних творів, розігрування запропонованих творчих мовленнєвих та комунікативних ігор. З

тим, щоб діти могли втілити свої враження від певного виду педагогічної роботи (перегляду відеоматеріалів, читання літературних творів тощо), доцільно оновити засоби вияву творчої активності дитини – фломастери, олівці, великі аркуші для колективних малюнків або колажів-аплікацій та інших творчих робіт.

З тим, щоб діти вчилися визначати емоції, доречно буде створити змінний «Куточок емоцій» на основі друкованих картинок-зображень обличчя людини, символів (смайликів), картинок-фрагментів із мультфільмів, де передано емоційний стан героя.

Ігрова діяльність виступає важливою умовою розвитку, підтримки, стимулювання культурних комунікацій, де кожна дитина може самостійно конструювати ту чи іншу форму комунікацій, презентуючи свої судження, думки, позиції.

1. *Розвиваючі технології* забезпечують розвиток дитини. До них відносяться діалогові (бесіди, дискусії), ігрові (імітаційні, символічні, проблемно-ігрові, індивідуалізовані, дидактичними ігри), імітація (знаки і символи спілкування), моделювання (модель ситуації спілкування, своєї поведінки в конфлікті і ін.). Вони забезпечують становлення ціннісних смислів дитини в процесі обговорення – ігрових цілей, вирішення конфліктних ситуацій між дітьми; змінюють зміст потреб дітей в комунікації і взаємодії; актуалізують соціокультурний досвід дитини, який відображає цінності культури.

2. *Педагогічні діалогові технології*, орієнтовані на розвиток основ комунікативної культури дитини, попереджають виникнення в дитячому середовищі конфліктних ситуацій і формують стійкі, стабільні, емоційно позитивно забарвлені відносини.

3. *Технології ігрового типу* орієнтовані на розвиток реальних і ігрових комунікацій; виконували функції: розвиваючу, емоційно-ціннісну, комунікативну, самореалізацій, корекцій.

Для забезпечення цілісності педагогічного процесу педагог має створити культурно-мовне середовище як елемент дитячої субкультури, що увібрав у себе культурні зразки комунікацій, які транслюються дорослими. Це можуть бути, зокрема, образи героїв літературних творів в ситуації комунікації, ігрові засоби для розгортання різних творчих і сюжетних ігор.

З метою розвитку у дітей умінь взаємодії, знаходження спільних рішень, можна використовувати завдання, які мають форму інтерактивного спілкування. Дослідниця Д. Папуша пропонує наступну з них:

Гра «Підбери пропущене слово». Діти розміщуються у колі. Вихователь розпочинає фразу «Вода взимку у річках замерзає, а влітку...», «Сніданок люди вживають зранку, обід.....», «Сервірувати стіл – означає.....», «Пересуватися по місту можна на автомобілі, на автобусі, на....». Вихователь після проголошення фрази передає комусь із дітей іграшку. Дитина повинна закінчити речення. Якщо не вдається підібрати свій варіант, можна звернутися за допомогою до іншої дитини [49, с. 34].

Мовленнєва гра «Телефонна розмова». Дитина отримує завдання відтворити телефонну розмову. Розпочати слід з привітання, з'ясування, чи може людина продовжити розмову. Потім за бажанням треба повідомити новину. Бажано зробити це емоційно та цікаво. Закінчити розмову також слід за правилами етикету. Дитина повинна поводитися так, що виявити повагу до того, с ким спілкується. Діти придумують варіанти цієї гри: привітай з днем народження; розкажи про цікаву подію свого життя; підтримай друга, який хворіє; запроси іншого до себе на свято тощо.

Під час участі у цій грі діти відпрацьовують навички поведження та дотримання правил діалогу.

Таким чином, з метою проведення подальшої експериментальної роботи з перевірки педагогічних умов формування соціально-комунікативних умінь дітей 6-7 років в ігровому просторі ЗДО нами було розроблено відповідну програму. До кожної з умов дібрано ряд методичних заходів й матеріалів.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У даному розділі було викладно програму та результати проведеного констатувального експерименту. На основі отриманих результатів виявлено та теоретично обґрунтовано три найбільш вагомні педагогічні умови, які впливають на якість процесу формування у дітей 6-7 років соціально-комунікативних умінь за використання потенціалу ігрового середовища закладу дошкільної освіти.

У процедурі проведення констатувального експерименту було задіяно два напрямки роботи: зі старшими дошкільниками та вихователями закладу дошкільної освіти. Було розроблено відповідні критерії та показники розвиненості умінь соціальної комунікації у дітей передшкільного віку: мовленнєво-комунікативний, основу наповнення якого визначили дані, які фіксували стовно мовленнєвого та соціального розвитку дітей вихователі старшої групи та практичний психолог закладу дошкільної освіти. Емоційний критерій дозволив визначити сформованість у дітей умінь володіння власними емоціями під час спілкування та діяльності, а також стосовно умінь визначати емоційні стани інших, орієнтуватися в них та будувати стосовно цього подальшу взаємодію. Логіка вивчення поведінкового критерію спрямована на визначення сформованості у поведінці та діях дітей умінь дотримання загальноприйнятих норм поведінки, вирішення спірних ситуацій тощо.

Задля проведення констатувального експерименту до кожного із вищезазначених критеріїв було дібрано методики діагностування, якими є: спостереження за емоційними проявами дітей під час спільних ігор; методика «Висловлювання вільних суджень про емоційний стан зображеної людини» (розр. А. Щетиніною); спостереження за проявами умінь соціальної комунікації дітей 6-7 років у різних видах діяльності; комунікативно-діагностувальна методика-гра «Допоможемо Коту Базилію».

На основі проведеної експериментальної роботи було виявлено й схарактеризовано три рівні сформованості у дітей старшого дошкільного віку

умінь соціальної комунікації: високий, допустимий, низький.

З'ясовано, що лише 25% випускників ЗДО набули розвинених умінь комунікації як на мовленнєвому, так і на соціально-комунікативному рівнях. З тим, 75% дітей мають допустимий та низький рівень, що вказує на неготовність їх до шкільного навчання як за мовленнєвим, так і за соціально-комунікативним критерієм готовності до навчання у школі.

Діти не визначають можливостей мовленнєвого спілкування у грі та інших видах діяльності, їх не завжди цікавить безпосереднє спілкування. У багатьох з них є наявними проблеми із вибором способів вирішення спірних питань та розв'язання конфліктів.

Розвиток соціальних комунікацій дітей старшого дошкільного віку залежить від того, наскільки високий рівень комунікативної культури має вихователь. Після проведення двох діагностичних методик, а саме – спостереження за діяльністю вихователя щодо з'ясування її методичних основ з формування у старших дошкільників соціально-комунікативних умінь та анкетування вихователів з'ясовано, що вони не набули необхідної компетентності щодо цього. В основному, використовуються традиційні методи та технології означеного розвитку дитини, переважно – мовленнєвого спрямування. Педагоги практично не цікавляться питаннями щодо оновлення методичних основ соціально-комунікативного розвитку дітей.

На основі аналізу стану практики ЗДО з проблеми, досліджуваної нами, а також на підставі виявлених чинників впливу на даний процес нами було розроблено низку педагогічних умов формування соціально-комунікативних умінь у дітей 6-7 років.

З урахуванням реалій військового стану в Україні, неможливістю проведення подальшої експериментальної роботи, нами було розроблено й обґрунтовано програму забезпечення вищезазначених педагогічних умов. У ній дібрано різні форми та технології педагогічної роботи стосовно педагогів ЗДО та дітей старшого дошкільного віку.

ВИСНОВКИ

Унаслідок проведення наукового дослідження з проблеми формування соціально-комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку в ігровому середовищі ЗДО на теоретичному та емпіричному рівнях ми дійшли до наступних висновків.

За **першим завданням** на основі вивчення психолого-педагогічної літератури ми розкрили сутнісні ознаки соціально-комунікативних умінь.

Комунікація – складний, багатоаспектний процес встановлення контактів між людьми та їхньої взаємодії. У найбільш загальному вигляді комунікація визначається як форма людського життя. Соціальне значення комунікації визначається тим, що вона виступає засобом передавання форм культури та соціального досвіду. Засобом спілкування визначаються мовленнєві операції.

Комунікативні уміння являються собою групу особистісних якостей, до якої належать: бажання та уміння спільно гратися, працювати та просто спілкуватися; урахувувати інтереси та наміри однолітків; надавати допомогу один одному; проявляти організованість, турботу про спільну справу; виявляти доброзичливість, лідерські якості тощо.

Соціально-комунікативні уміння – це уміння ефективно взаємодіяти із іншими під час індивідуальної комунікації між суб'єктами взаємодії. У процесі комунікацій проходить спільне збагачення умінь цінностями як моральними, так і духовними, що виявляється в прагненні людини досягти розуміння у взаєминах й узгоджених мотивах, цінностях.

Період старшого дошкільного дитинства характеризується сформованістю у дітей позаситуативно-ділового спілкування, збільшення кількості поза ситуативних контактів. Взаємодія дошкільників відбувається у спільній діяльності: ігровій, трудовій, предметно-продуктивній тощо. стосовно дорослих, у дитини закладається вищий рівень спілкування з дорослими – позаситуативно-особистісний. Такий характер спілкування з

дорослими надає дитині можливість засвоювати соціально схвалювані норми та правила поведінки, сприяє розвитку в малюка самоконтролю, самооцінки та самосвідомості.

Комунікація дошкільника є засобом, за допомогою якого він конструює та підтримує свої відносини з оточуючими людьми, а також процесом його взаємодії з дорослими і однолітками для отримання, представлення та обміну інформацією.

Під соціально-комунікативними вміннями дошкільника ми розуміємо усвідомлені комунікативні дії, засновані на знанні норм і правил спілкування й поведінки, володінні ним відповідними елементарними навичками, і його здатність правильно будувати свою поведінку в процесі спілкування в залежності від ситуації, цілей спілкування і соціальної ролі партнера, з урахуванням свого емоційного стану і емоційного стану партнера. У цьому процесі важливі два компоненти: освоєння дошкільником елементарних комунікативно-мовленнєвих знань і навичок, а також сформованість у нього умінь та навичок управління своєю поведінкою, використовуючи найбільш раціональні прийоми і способи дій.

За другим завданням ми надали соціокультурну характеристику гри як засобу формування соціально-комунікативних умінь у дітей середнього дошкільного віку та обґрунтували на основі цього потенціал ігрового простору закладу дошкільної освіти. Для формування соціально-комунікативної компетентності дошкільника в освітньо-виховному процесі ЗДО використовуються необхідні форми, методи, технології та засоби роботи з дітьми у межах вивчення освітнього напрямку «Дитина у соціумі». Дієвим засобом щодо цього є спеціально створений ігровий простір.

Під ігровим простором розуміється місце, рамки якого можуть бути позначені предметами матеріального світу, а можуть бути й не позначеними, але мати місце в дитячих уявленнях, образах, про які дорослий може дізнатися, тільки звернувшись до дитини з питанням або беручи участь в грі. Ігровий простір – це не конкретне місце, а збірний образ місця, який

створюється для гри і найчастіше пов'язаний зі словесним позначенням предметів. Створення ігрового простору залежить і від колишнього досвіду дитини, від її емоційності, здатності до комбінування, створення нового. Особливе значення в розвитку й створенні ігрового простору має розвиток у дошкільника функції заміщення, коли представляючи простір гри, дитина, вводячи вираз «як ніби», повідомляє однолітку, з яким взаємодіє, про його (простору) особливості, про пристрій і введенні нових елементів простору, звуженні або розширенні його.

Компонентами ігрового простору ЗДО, які сприятимуть успішному формуванню у дитини соціально-комунікативних умінь, можна назвати: поведінку, стиль спілкування дорослого, атмосфера, створена у групі задля ігор, взаємодії дітей, їхньої діяльності; доцільно обладнане предметно-розвивальне середовище групи; різноманітність ігор та ігрового матеріалу, зонування простору групи задля розвитку різносторонніх взаємин дітей тощо.

За третім завданням нами розроблено критерії та показники сформованості соціально-комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрового середовища ЗДО. Мовленнєво-комунікативний, основу наповнення якого визначили дані, що фіксували стовно мовленнєвого та соціального розвитку дітей вихователі старшої групи та практичний психолог закладу дошкільної освіти. Емоційний критерій дозволив визначити сформованість у дітей умінь володіння власними емоціями під час спілкування та діяльності, а також стосовно умінь визначати емоційні стани інших, орієнтуватися в них та будувати стосовно цього подальшу взаємодію. Логіка вивчення поведінкового критерію спрямована на визначення сформованості у поведінці та діях дітей умінь дотримання загальноприйнятих норм поведінки, вирішення спірних ситуацій тощо.

До кожного із зазначених критеріїв добиралися відповідні методи діагностування. Після їх проведення та аналізу отриманих результатів ми виявили три рівні сформованості соціально-комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку засобами ігрового середовища ЗДО.

Встановлено, що лише 25% старших дошкільників мають високий рівень розвиненості умінь соціальної комунікації. Вони вміють формулювати й висловлювати власну думку, мають гарні практичні лінгвістичні знання, вміють налагодити мовленнєву взаємодію та необхідні дії спілкування та діяльності. З тим, 31% старших дошкільників набули достатнього рівня означених комунікативних умінь. У них недостатньо мірою сформована емоційно-вольова сфера, вони лише частково вміють орієнтуватися в емоціях іншої людини та вибудовувати щодо цього комунікативні стратегії. Діти цього рівня не вміють повномірно підтримувати процес спілкування, у тому числі – у грі. Решта, 44% дітей не визначають можливостей мовленнєвого спілкування у грі та інших видах діяльності, їх не завжди цікавить безпосереднє спілкування. У багатьох з них є наявними проблеми із вибором способів вирішення спірних питань та розв'язання конфліктів.

За четвертим завданням ми проаналізували стан практики закладу дошкільної освіти щодо формування соціально-комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку в ігровому середовищі ЗДО та виявили чинники впливу на ефективність даного процесу.

З'ясовано, що у закладі дошкільної освіти створено достатньо гарні матеріальні умови для розвитку й виховання дітей. Предметно-розвивальне середовище наповнено достатньою кількістю іграшок, предметів для ігри для проведення різних видів дитячих ігор (творчих та з правилами). Проте, ігри дітей не виявили своєї ефективності та функціональності щодо розвитку у старших дошкільників умінь соціальної комунікації. Основною вадою щодо цього визначається позиція педагогів, які не сприяють налагодженню гарних ігрових стосунків між дітьми. Останні граються переважно в ті самі ігри, сюжет яких є мало змінним та нецікавим дітям. Через це певна група дітей намагається відокремитися з проведенням інших видів діяльності (конструювання, розглядання книжок тощо), в яких переважають дії й меншою мірою спостерігається живе спілкування.

Педагоги не вважають за необхідне підвищувати власну компетентність з проблеми соціально-комунікативного розвитку дітей, вони послуговуються методичними матеріалами попередніх десятиліть. Робота щодо мовленнєвого розвитку дітей відбувається у контексті реалізації завдань Програми з освітнього напрямку «Мовлення дитини». У спільній діяльності дошкільників вихователі більшою мірою звертають увагу на вияви поведінки дітей і менш акцентують на формуванні у дітей соціальних умінь комунікування.

За п'ятим завданням. На основі даних проведеного констатувального експерименту ми розробили педагогічні умови формування соціально-комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку в ігровому середовищі ЗДО за запропонували експериментальну програму їх забезпечення. Такими умовами є: 1) готовність вихователів до проведення роботи з формування соціально-комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку в ігровому середовищі ЗДО; 2) використання соціально-комунікативних, комунікативно-ігрових вправ і ситуацій у роботі з дошкільниками; 3) створення ігрового простору групи ЗДО.

З метою проведення подальшої експериментальної роботи з перевірки педагогічних умов формування соціально-комунікативних умінь дітей 6-7 років в ігровому просторі ЗДО нами було розроблено відповідну програму. До кожної з обґрунтованих на теоретичному рівні педагогічних умов дібрано ряд методичних заходів й матеріалів.

Проведене нами дослідження не розглядається як таке, що вичерпує усі аспекти обраної проблеми. Перспективи нашої подальшої наукової роботи будуть пов'язані із питаннями використання потенціалу театралізованої діяльності дошкільників 6-7 років щодо формування у них соціально-комунікативних умінь .

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айзенбарт М. М. Формування соціально-комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності. Автореф. дис. .. канд. пед. наук: 13.00.08. 2016. Одеса. 20 с. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/1124>
2. Артемова Л. Відображення знань дітей у спільних іграх. *Дошкільне виховання*. 1993. № 9 (386). С. 10.
3. Артюхова О. В. Соціально-комунікативний розвиток старших дошкільників як педагогічна проблема. *Традиції та новації у сфері педагогіки та освіти*. 2021.
4. Бабич Н. Формування комунікативних навичок у старших дошкільників з порушеннями зору та інтелекту. URL: http://ispukr.org.ua/articles/16/16122712_d_old.pdf
5. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. Київ: Видавн. центр «Академія», 2004. 344 с.
6. Безсонова О., Дудинська Л. Форми групової взаємодії дошкільників. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2019. №2. С. 21-29.
7. Береженна Л., Шикирінська О. Розвиток комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку засобами музично-ігрової діяльності. URL: <https://mku.edu.ua/wp-content/uploads/2022/02/Orlykiana-2021.-Zbirnyk-tez.pdf#page=140>
8. Бетіна А.О. Особливості соціального розвитку дошкільників в організованому ігровому просторі: дис. ... канд.. психол. наук. спец.19.00.07. Сімферополь. 2014. 222 с.
9. Бесчасна Ю. М. Розвиток комунікативної взаємодії дітей п'ятого року життя в самостійній художньо-продуктивній діяльності. Методичні вказівки для вихователів закладів дошкільної освіти. Кваліф. робота (другого магістерського рівня); спец. 012 «дошкільна освіта». Кривий ріг, КДПУ. 2021. 75 с.

- 10.Бех І. Особистість у соціогенетичному дискурсі: стратегія формування. *Національна освіта: традиції і новації у контексті ідей І. Огієнка*: зб. наук. праць. Київ-Житомир: ЖДПУ, 2002.
- 11.Беленька Г. В. Сучасні підходи до питань формування професійної компетентності майбутніх вихователів дітей дошкільного віку. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Випуск 5 (48), 2012.
- 12.Богуш А. М. Мовленнєва компетенція дошкільника як лінгводидактична проблема. Розвиток творчих здібностей дітей засобами мовлення : зб. наук. праць. Київ ; Запоріжжя, 1998. Вип. 11. С. 5–16.
- 13.Васьківська Г. Формування комунікативної компетенції особистості як основна проблема сучасної лінгводидактики. *Теорія навчання. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016. С. 33-38.
- 14.Вашуленко М. Мовленнєвий розвиток дошкільників – запорука їхньої наступної успішності. *Дитячий садок*. 2004. № 20. С. 10–13.
- 15.Виготський Л. Питання дитячої психології. Особистість у психологічних дослідженнях. Хрестоматія / Упоряд.: О. Д. Кресан, О. І. Михайлова [та ін.]; За заг. ред. С. Д. Максименко, М. В. Папучі; Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. 2-е вид., доп. і переробл. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2010. С. 197-209.
- 16.Головченко І. Формирование коммуникативных умений игровой деятельности детей дошкольного возраста. *Психология и педагогика: методика и проблемы практического применения*. 2012. № 26. С. 227 - 230.
- 17.Державний Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/novij-bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti>

[zabezpechit-pidvishennya-yiyi-yakosti-ta-vidpovidnist-mizhnarodnim-standartam-sergij-shkarlet](#)

18. Дитина: освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проекту В. О. Огневюк; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, Н. І. Богданець–Білоskalенко та ін.; наук. ред.: Г. В. Беленька, М. А. Машовець ; Мін. осв. І науки України, Київ. Ун-т ім. Б. Грінченка. Київ: Київ. Ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 304 с.
19. Діти і соціум. Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : монографія / Богуш А. М., Варяниця Л. О.; за заг. ред. Гавриш Н. В. Луганськ: Альма-матер, 2006. 368 с.
20. Дяченко А. І. Формування комунікативної компетентності у дітей 5-6/7 років: кваліф. робота другого (магістерського) рівня освіти: спец. 012 «дошкільна освіта». 2019. Ніжин. 115 с.
21. Жеребцова Н. Формування комунікативної компетенції дітей дошкільного віку: методи інтерактивної взаємодії. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2014. №2. С.4-9
22. Запята О. Формування соціальних умінь молодших школярів в освітньому середовищі школи. 2011. 181 с. URL: <https://www.dissercat.com/>
23. Зебзеева В. А. Педагогічний супровід соціально-комунікативного розвитку дошкільнят. URL: <http://www.science-education.ru/pdf/2015/2/2.pdf>
24. Іонуц А. М. Формування комунікативної готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в школі: кваліф. робота другого (магістерського) рівня освіти: спец. 012 «дошкільна освіта». 2021. Чернівці. URL: https://archer.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3771/1/educ_2022_09_3.pdf

- 25.Калмикова Л. Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностико-розвивальний комплекс. Київ: «Слово», 2016. 380 с.
- 26.Карасьова К. В. Розвиток комунікативних функцій дошкільників у процесі творчих ігор: автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2008. 22 с.
27. Кіршанова М., Костіна М. Роль гри в розвитку комунікативності у сучасних дітей дошкільного віку. URL: <https://articulus-info.ru/wp-content/uploads/2019/01/1-2019-TIN-KirshanovaKostina.pdf>
- 28.Кліш П., Хом'як А. Комунікативні вміння й навички як важлива складова професіоналізму педагога: *Педагогічний пошук*. № 3 (95), 2017. URL: file:///C:/Users/%D0%B0%D0%BD%D1%8F/Downloads/Telegram%20Desktop/pedp_2017_3_6.pdf
- 29.Ковальова О. Модель соціально-комунікативної компетентності. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. № 11 (30) 11. 2014. URL: <http://otr.iod.gov.ua/images/pdf/2014/11/7.pdf>
- 30.Ковальова О. А. Розвиток соціально-комунікативної компетентності обдарованих учнів початкової школи: посібник / Н. В. Лук'янчук, Н. А. Климова, О. А. Ковальова, Ю. Ю. Савченко та ін.; за заг. ред. Н. В. Лук'янчук і Н. А. Климової. Київ: Інститут обдарованої дитини, 2014. 132 с.
- 31.Когут А. Розвиток комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку в музично-ритмічній діяльності. 2018. URL:<https://www.dissercat.com/content/razvitie-kommunikativnoi-kompetentsii-detei-starshego-doshkolnogo-vozrasta-v-muzykalno-ritmi>
- 32.Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) / навч. посіб. для вищ. навч. закладів. Київ: Освіта, 1998. 255 с.

- 33.Косенчук О. Дитина у соціумі. Впроваджуємо Базовий компонент дошкільної освіти. *Дошкільне виховання*. 2021. №4. С. 3-8.
- 34.Кулібіна Н. Художній текст в лінгводидактичному осмисленні. Київ, 2000. С. 274.
- 35.Курінна С. Особливості соціалізації дітей шести-семи років в різних умовах життєдіяльності: автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.05. Луган. нац. пед. ун-т ім. Т.Шевченка. Луганськ, 2004. 20 с.
- 36.Курінна С. М, Любчак В. О. Роль гри у соціальному становленні дитини дошкільного віку. *Young Scientist*. № 10.1 (50.1) October, 2017. С. 1-4.
- 37.Лаврентьєва Г. Розвивальне предметно-ігрове середовище: європейський досвід та новітні підходи. *Палітра педагога*. 2001. № 4. С. 11.
- 38.Леонтьєв О. Вибрані психологічні праці. Особистість у психологічних дослідженнях. Хрестоматія / Упоряд.: О. Д. Кресан, О. І. Михайлова [та ін.]; За заг. ред. С. Д. Максименко , М. В. Папучі ; Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. 2-е вид., доп. і переробл. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2010.
- 39.Листопад М. В. Формування комунікативних умінь у дітей старшого дошкільного віку засобами гри-драматизації. *Педагогічні ідеї, збірник наукових праць*. Вип. LXXVII. Том 1. 2017. С. 98-102.
- 40.Ляховець О. Ігрова діяльність як засіб формування соціально-комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку. URL: https://otherreferats.allbest.ru/pedagogics/01251644_0.html#text
- 41.Макаренко А. Про виховання / Історія дошкільної педагогіки. Хрестоматія / упор. З. М. Борисова. Київ: Вища школа. 2002. С. 154-156.

- 42.Макарова Л. Проблемна ситуація та гра як психологічні детермінанти розвитку пам'яті і мислення молодших школярів: дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07. Київ. 2001. 236 с.
- 43.Мартиненко І. В. Особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення: монографія. Київ: ДІА, 2016. 304 с.
- 44.Матвієнко С. І. Методика формування у дошкільників соціальної компетентності: навч.-метод. посібник. Ніжин : НДУ ім. М.Гоголя, 2012. 106 с.
- 45.Матвієнко С. І. Фольклор як засіб формування соціального досвіду дитини старшого дошкільного віку. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М.Гоголя. №2. 2016. С. 73-78.
- 46.Михальська С. А. Чинники та критерії комунікативно-мовленнєвого розвитку дошкільника. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Випуск 9. С. 107-118.
- 47.Наумчук Т. Особливості психічного розвитку дітей дошкільного віку. URL:http://www.zippo.net.ua/index.php?page_id=387
- 48.Овчарук О. Компетентності як ключ до формування змісту освіти: *Стратегія реформування освіти України*. Київ: К.І.С., 2003. 295 с.
- 49.Папуша Д. Формування комунікативної компетентності у дітей дошкільного віку засобами інтерактивних форм роботи: кваліф. робота першого (бакалаврського) рівня освіти: спец. 012 «дошкільна освіта». Херсон. 2020. URL:
http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/11653/Papusha%20D_p_ed_2020.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- 50.Пенькова О. Розвиток мовлення у дітей. *Психолог*. 2005. №42. С.13-19.
- 51.Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 152 с.

52. Піроженко Т. Відповідальність дорослого за дитячу гру: стратегічний орієнтир. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2017. №2. С. 7–11.
53. Поніманська Т. І., Дичківська І. М., Козлюк О. А., Кузьмук Л. І. Соціальний розвиток дитини: старший дошкільний вік. Київ: Генеза, 2013. 88 с. (Настільна книжка вихователя).
54. Рогальська І. П. Теоретико-методичні засади соціалізації особистості у дошкільному дитинстві. автореф. дис. ... докт. пед. наук. 13.00.05 «Соціальна педагогіка»; Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2009. 45 с.
55. Русова С. Дошкільне виховання: Вибрані педагогічні твори. Київ: Освіта, 1996. С. 34 -185.
56. Савченко М. Теоретичні засади формування комунікативних умінь дітей старшого дошкільного віку. *Освітній простір України*. 2014. Вип. 1. С. 141 - 146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/opu_2014_1_23
57. Семінар-практикум «Спілкування й мовленнєвий розвиток дошкільника» <http://десняночка.укр/wp-content/uploads/2017/10/%D0%A1%D0%BF%D1%96%D0%BB%D0%BA%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%82%D0%B0-%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%94%D0%B2%D0%B8%D0%B9-%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA-%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96-%D0%B7%D0%B4%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96-%D0%B4%D0%BE%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D1%96%D0%B2.doc>

- 58.Сервуля К. Формування соціально-комунікативної компетентності дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності: кваліф. робота першого (бакалаврського) рівня освіти: спец. 012 «дошкільна освіта». Херсон. 2020. URL: http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/11708/Servulya_ped_2020.pdf?sequence=1
- 59.Смирнова О. О. Формування комунікативної компетентності у дітей дошкільного віку. *Вихователь дошкільного загальноосвітнього закладу*. №1. 2008. С. 58-65.
- 60.Сокуренко О. О. Ігрові педагогічні технології у початковій школі. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*, 2008. С. 23.
- 61.Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в умовах ДНЗ: монографія / Н. Гавриш, О. Рейпольська та ін.; за заг. ред. О. Рейпольської. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2018. 280 с.
- 62.Стрюк К. Ще раз про розвиток мовлення: Пріоритетні напрями розвитку мовленнєвої діяльності дошкільнят. *Дитячий садок*. 2004. №47. С.2 - 7.
- 63.Сухомлинський В. Серце віддаю дітям: Вибрані твори у 5-ти т. Т. 3. Київ: Рад. школа, 1977. 670 с.
- 64.Філоненко М. М. Психологія спілкування. Київ: Цент літератури. 2008. 224 с.
- 65.Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ: монографія / за заг. ред. О. Рейпольської. Харків: «Друкарня Мадрид», 2015. 330 с.
- 66.Формування комунікативної компетенції дітей дошкільного віку: методи інтерактивної взаємодії. URL: http://dnz354.edu.kh.ua/navchaljno-vihovnij_proces/storinka_vihovatelya-metodista/formuvannya_komunikativnoi_kompetencii_ditej_doshkiljnogo_v_iku_metodi_interaktivnoi_vzayemodii/
- 67.Хохліна О. П. Психолого-педагогічне забезпечення соціалізації дитини

- в освітньому закладі: теоретичний аспект проблеми. *Актуальні проблеми психології: Зб. наук. пр. Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України*. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. Том XI. Соціальна психологія. Вип. 6. Книга II. С. 416-424.
- 68.Щербан Т. Д. Компетентність – якісна характеристика спілкування. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка, АПН України / За ред. С. Д. Максименко. Київ: Гнозис, 2002. Т. IV. С. 327-332.
- 69.Щетиніна А. М. Умови розвитку комунікативної компетентності у дітей. *Дитячий садок: теорія і практика*. 2013. № 3. С. 36-45.
- 70.Ельконін Д. Б. Психологія гри. Особистість у психологічних дослідженнях. Хрестоматія / Упоряд.: О. Д. Кресан, О. І. Михайлова [та ін.]; За заг. ред. С. Д. Максименко, М. В. Папучі; Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя. 2-е вид., доп. і переробл. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2010.
- 71.Яценко Т. Компетентнісний підхід як основа модернізації шкільної літературної освіти. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. Сер.: Педагогічні науки. 2018. Вип. 2(1). С. 156-165.

Шкала оцінювання комунікативно-мовленнєвого рівня

Досліджуваний _____

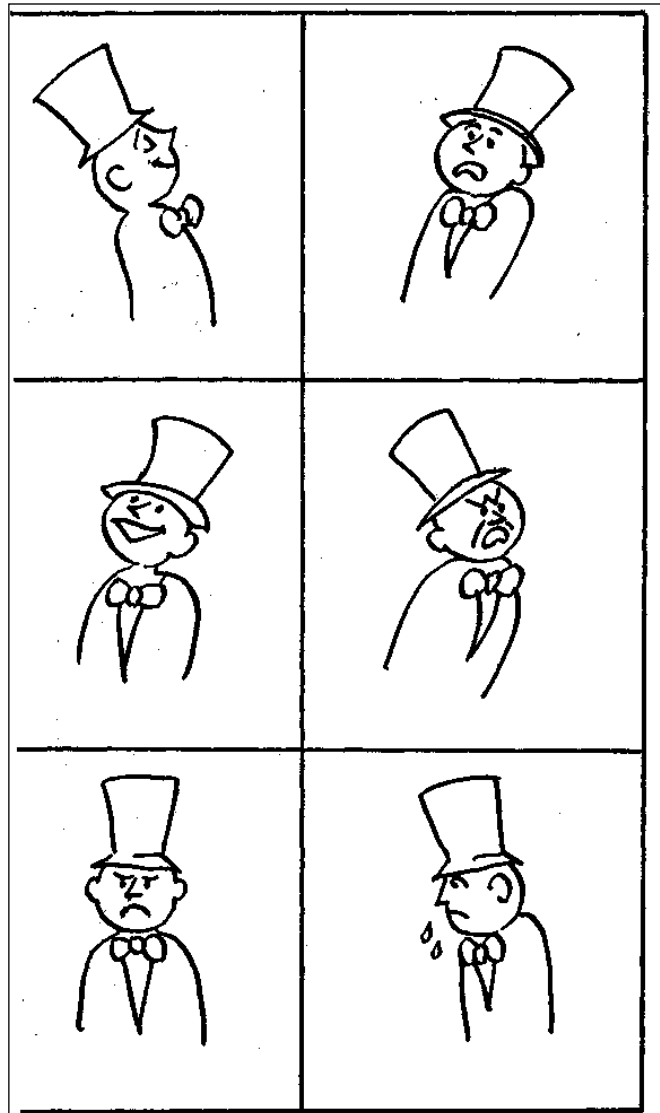
Вік _____

Мета _____

Дата _____

Володіє грамотною українською мовою	5 4 3 2 1	Не володіє грамотною українською мовою
Доречне застосування мовленнєвих і не мовленнєвих засобів виразності	5 4 3 2 1	Недоречне застосування мовленнєвих і не мовленнєвих засобів виразності
Правильна будова речень	5 4 3 2 1	Неправильна будова речень
Лексичне багатство мовлення:	5 4 3 2 1	Лексична збіднілість мовлення:
Правильна звуковимова:	5 4 3 2 1	Неправильна звуковимова:
Граматично сформоване мовлення:	5 4 3 2 1	Помилки у граматичному формуванні мовлення:

Методика А. Щетиніної (с. 8)

Висловлювання вільних суджень про емоційний стан зображеної людини

Процедура проведення: кожній дитині. Яка бере участь у дослідженні, надається можливість висловити свою думку про зображуваний персонаж, його настрій та емоційний стан.

Мета: виявити наявність інтересу в дитини та уваги до експресії людини, яка зображена на картинці, уміння самостійно назвати такий емоційний стан. Визначити наявний у дитини досвід та знання про даний емоційний стан.

БЛАНК СПОСТЕРЕЖЕННЯ

**за сформованістю у старших дошкільників умінь соціальної комунікації
у різних видах діяльності при спілкуванні з однолітками**

<i>Предмет спостереження</i>	Взаємодія дитини з однолітками				
	узгоджує свої дії з партнерами по спільній діяльності	Виявляє уміння виходити з конфлікту	Знає межі соціально схвалюваної поведінки	Особливості емоційних проявів дітей під час взаємодії з однолітками	Позитивне налаштування на взаємодію з іншими дітьми
<i>Режимний момент</i>					
Сюжетно- рольові ігри у II половину дня					
Заняття з розвитку мовлення					
Прогулянка					

Програма спостереження

Мета спостереження: виявити особливості емоційного стану дітей під час рідних видів діяльності та простежити, наскільки у дітей сформовані норми соціальної схвалюваної поведінки та умінь комунікування.

Об'єкт спостереження: діти старшого дошкільного віку.

Суб'єкт спостереження: експериментатор.

Предмет спостереження: емоційні та поведінкові прояви дітей старшого дошкільного віку в ЗДО під час ігрової та інших видів діяльності.

Завдання спостереження:

- 1) визначити особливості емоційного реагування дітей на дії інших дітей під час різних видів діяльності;
- 2) дослідити емоційні прояви дітей під час взаємодії з однолітками та дорослими у процесі ігрової та інших видів діяльності;
- 3) визначити рівень умінь дітей взаємодіяти з однолітками;
- 4) визначити наявність умінь дотримуватися правил поведінки;
- 5) виявити наявність умінь самостійно знаходити безконфліктні форми спілкування з іншими дітьми та умінь комунікування.

Форма фіксації результатів спостереження: протокол. Бланк протоколу.

Вид спостереження: цілеспрямоване, вибіркове, безпосереднє, систематичне.

БЛАНК СПОСТЕРЕЖЕННЯ

**за діяльністю вихователя щодо з'ясування її методичних основ
з формування у старших дошкільників соціально-комунікативних умінь**

<p style="text-align: center;"><i>Предмет спостереження</i></p> <p style="text-align: center;"><i>Вид діяльності вихователя</i></p>	<p style="text-align: center;">Види технологій, які використовував вихователь у роботі з дітьми під час різних видів діяльності</p>	<p style="text-align: center;">Засоби, які використовував вихователь щодо реалізації ігрових технологій (комунікативних)</p>	<p style="text-align: center;">Особливості керівництва та міра включеності вихователя у проведення ігрових технологій</p>
<p style="text-align: center;">Заняття</p>			
<p style="text-align: center;">Ігрова діяльність</p>			

Програма спостереження

за діяльністю вихователя щодо з'ясування її методичних основ
з формування у старших дошкільників соціально-комунікативних умінь

Мета спостереження: визначити рівень компетентності вихователів з питань формування у старших дошкільників умінь соціальної комунікації.

Об'єкт спостереження: вихователі ЗДО.

Суб'єкт спостереження: експериментатор.

Предмет спостереження: педагогічна діяльність вихователів

Завдання спостереження:

1) Визначити, які методи та прийоми використовував вихователь з метою формування у дітей умінь соціальної комунікації;

2) З'ясувати, які із видів ігор (у тому числі – спеціальних комунікативних) використовував вихователь та визначити їхню ефективність;

3) Виявити міру включеності вихователя в ігрову діяльність дітей.

Форма фіксації результатів спостереження: протокол. Бланк протоколу.

Вид спостереження: цілеспрямоване, вибіркове, безпосереднє, зовнішнє, систематичне.

Анкета для вихователів
Шановні працівники ЗДО!

Просимо Вас щиро відповісти на запитання анкети. Ваші відверті відповіді допоможуть у практичному вивченні проблеми формування соціально-комунікативних умінь у старших дошкільників в ігровому просторі ЗДО

Ваша освіта _____

Ваш педагогічний стаж _____ років

Зазначте, будь-ласка, вікову групу ЗДО з якою Ви працюєте _____

1. Розкрийте сутність поняття «соціально-комунікативні уміння»? _____
2. Що впливає на формування у дітей умінь соціальної комунікації?
 - A. Виховання у сім'ї;
 - B. Вплив оточуючого середовища;
 - C. Вплив розвивального середовища в ЗДО.
 - D. Вплив спеціально дібраних ігрових технологій
3. Чи вважаєте Ви за доцільне формування у дошкільників означених умінь?
 - A. Так;
 - B. Ні.
4. Якими методами ви здійснюєте розвиток у дітей умінь соціальної комунікації на заняттях? _____
5. Яку увагу Ви приділяєте цьому питанню у позанавчальній роботі?
 - A. Велику;
 - B. Достатню;
 - C. Недостатню;
6. Як Ви проводите діагностику сформованості умінь комунікування у дошкільників?
 - A. За новітніми методами;
 - B. За традиційними схемами;

С. Не проводжу взагалі.

7. Чи сприяють ігрові технології формуванню умінь соціальної комунікації соціального досвіду у дошкільників?
- А. Так;
 - В. Ні.
8. Чи володієте Ви методикою використання ігрових технологій щодо формування соціально-комунікативних умінь у дітей? _____
9. Які види технологій соціально-комунікативного спрямування Ви використовуєте в ігровому просторі садочка:
- А. Мовленнєві
 - В. Суто комунікативні
 - С. Проблемно-ігрові
 - Д. З опорою на сюжетно-рольову гру
10. Оцініть рівень сформованості соціально-комунікативних умінь у дітей Вашої групи.
11. Які труднощі Ви зустрічаєте стосовно соціалізації дошкільників? Як Ви їх долаєте? _____

ІГРИ НА РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК

Розроблено Новіковою Т.Л.

<https://vseosvita.ua/library/skarbnicka-igrovih-vprav-z-rozvitku-komunikativnih-navicok-doskilnikiv-84230.html>

Вправа «Знайомство»

Учасники по колу починають плескати два рази в долоні, два рази по колінах. У той час коли провідний плескає в долоні він називає своє ім'я два рази, коли він плескає по колінах він називає ім'я будь-якої людини як сидить в колі два рази, далі гру продовжує той, кого назвали, гра йде до того моменту, поки всі не познайомляться. Гра носить розважальну і розслаблюючу функції.

Вправа «Привіт»

Мета: розвиток комунікативних умінь у дітей.

Учасники ходять по залу і вітаються одне з одним за руку, промовляючи : «Привіт! Як твої справи?». Вітаючись з одним учасником, можна не звільняти руку, тоді як другою почати вітатися ще з кимось. Постійно підтримувати контакт з одним із учасником гри.

Вправа «Акваріум»

Мета: розвиток дружньої взаємодії взаємодопомоги.

Психолог: - Уявіть, що наша кімната це великий акваріум, а в ньому плавають різнокольорові рибки. Ви тепер-рибки, котрі повільно плывуть і розглядають все навколо. При цьому кожен має тримати на голові кольорову серветку. Рухайтесь так, щоб серветка не впала. Рибка, в котрої впаде серветка, залишається на місці й не може більше рухатись. Їй допоможе інша рибка, яка допливе на дно акваріуму та дістане серветку.

Гра «Скло»

(на розвиток невербальної комунікації)

Завдання. Діти повертаються один до одного і уявляють, що між ними товсте скло. Один одному без слів передають інформацію:

- На вулиці холодно, ти забув одягти шапку;
- Іди додому-вже пізно;
- Скоро обід. Іди їсти. Мама кличе;
- Виходь. Разом підемо гуляти;
- Я не можу відкрити двері
- Мене ображають великі хлопчики.

«Дракончик ловить свій хвіст»

Комунікативна гра для дітей. Вона сприяє згуртуванню групи. Діти стають

«паровозиком», тримаючись за пояс того хто стоїть попереду. Під звуки музики перший учасник (голова дракона) намагається зловити останнього (хвіст дракона), решта міцно тримаються один за одного.

Гра «Спільний малюнок»

Завдання. Психолог починає малюнок, діти по черзі продовжують його, пояснюючи свій задум. Малюнок поповнюється новими елементами від кожної дитини

Гра «Сонячні промінці»

Мета: сприяння згуртуванню дітей, створення позитивної атмосфери в групі. Діти стоять, простягнувши руки вперед. З'єднали їх у центрі кола. Тихо постояли в такій позі, намагаючись відчутти себе сонячним промінцем.

Вправа « Башточка дружби»

Мета: установлення позитивного емоційного настрою в групі.

Діти стискають міцно кулачки та будують «башточку», ставлячи кулачки один на одного.

Гра «Новосілля»

Завдання. Дітям пропонується намалювати свої портрети і «посилити» їх у будиночку, малюнок якого (с пустими вікнами) висить на дошці.

Вправа «Рух по колу»

Всі учасники закривають очі. Ведучий передає який-небудь рух (прим. поплескати по плечу), сусідові справа, той не відкриваючи очей, повинен передати цей же рух, і тільки потім відкриває очі. Гра проходить дуже бурхливо і цікаво. Зазвичай, початкове рух змінюється до невпізнанності, що приводить всіх у захват.

Гра «Ласкаве ім'я».

Діти стають в коло, в центр якого виходить кожен з них по черзі. Решта дітей за допомогою ведучого називають варіанти ласкавого імені дитини, що знаходиться в центрі круга.

Гра «Ввічливі слова»

навчає поваги та ввічливості. Діти стають в коло і кидають один одному м'яч, вимовляючи ввічливі слова привітання, вибачення, прощання тощо.

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ КОМУНІКАТИВНОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНЯТ

Взято з джерела <http://dnz354.edu.kh.ua/>

Неперервні думки, або «нескінченний ланцюжок»

Це одна з форм обговорення питань, за якої діти приймають власне рішення за обмежений час, утворюючи єдиний «ланцюжок» думок. Метод має варіанти: прийняття й висловлення самостійного рішення або добирання картинок до теми.

За предметними картинками діти утворюють ланцюжок думок: виделка – тарілка (щоб снідати) – ваза (виготовлена з фарфору, як і тарілка) – вода (наливають у вазу) – річка (там тече вода) – літо (добре влітку на річці) тощо.

Відкриття законів життя

У практиці роботи дошкільних навчальних закладів набули широкого використання авторські методи інтерактивного навчання. Метод відкриття законів життя – один з них. У його основу покладено проблемно-ситуативне спілкування дітей з навколишнім світом. Це одна з найактуальніших, найефективніших форм роботи, умовою якої є розвиток пізнавальної активності, піднесення її на вищій щабель практичних досліджень, дій самих дітей.

Важливою умовою цього методу є:

- визначення проблеми або її пошук;
- організація різних видів спілкування з навколишнім світом – замилювання, спостереження, гра, досліди;
- обмін враженнями, думками;
- фіксування результатів – схеми, позначки.

Перевага цього методу в тому, що кожна дитина щодня відкриває для себе закони життя й природи через власну творчу діяльність.

Інтелектуальні хвилинки

Це інтерактивний метод колективного обговорення. Застосування інтелектуальних хвилинок у процесі розв'язання проблеми спонукає дітей виявляти увагу, уяву, творчість, вільно висловлювати свої думки.

Результативність інтелектуальних хвилинок полягає в тому, що цей метод дає змогу зібрати якнайбільше ідей щодо проблеми від усіх дітей протягом обмеженого часу.

Під час проведення інтелектуальних хвилинок дотримуються таких правил: не обговорюються і не критикуються висловлювання інших;

- 1) не забороняють повторювати ідеї, запропоновані іншими;
- 2) заохочують розширення ідей;

3) спонукають дітей розвивати або змінювати ідеї інших.

Метод «чарівних» перевтілень

Цей метод передбачає дії, які відтворюють будь-які явища, об'єкти навколишньої дійсності, дають змогу дітям уявити себе в іншому образі. Перевтілення в обрах характеризує внутрішній стан дитини, її потреби у певний проміжок часу.

Дуже важливо обговорити з кожною дитиною відчуття образу. Використання цього методу передбачає низку умов:

- 1) створення мотивації, ситуації, що потребує перевтілення;
- 2) проведення відповідної підготовчої роботи щодо внутрішнього настрою дітей;
- 3) забезпечення комфортного середовища, атмосфери довіри, розкутості.

Творча діяльність

Метод творчої діяльності полягає в залученні дітей до самостійної дії у творчому процесі й дає змогу кожному само реалізуватися.

Організація методу потребує:

- 1) створення умов, натхнення, творчого піднесення для різних видів діяльності;
- 2) визначення значущості дитячого творіння, створення ситуації успіху;
- 3) практичне використання результатів творчого процесу, оформлення виставок, проведення конкурсів, виготовлення сувенірів.

Складовими інтерактивних методів є прийоми інтерактивного навчання. За потреби їх можна комбінувати у різних методах.

Прийоми інтерактивного навчання: дослідницький фартух, логічний ланцюжок, про те саме по-різному, добре – погано, «малювання» словами, інсценізація віршів, танок листка, що падає, поетична майстерня, мовленнєвий етикет, відгадай героя, хвилинки осяяння (створення ситуації емоційного сплеску, використання ситуації успіху), пошук добрих слів, «дерево пізнання».

Використання вихователем інтерактивних методів під час освітнього процесу дає змогу організовувати спілкування як діяльність, створює оптимальні умови для ефективного розвитку у дітей навичок комунікації завдяки набутому досвіду мовленнєвої взаємодії як з однолітками, так і з дорослими.

**Семінар – тренінг для педагогів:
«Розвиток комунікативної культури педагогів в сучасному
дошкільному закладі»**

Взято з джерела: <https://vseosvita.ua/library/seminar-trening-dla-pedagogiv-rozvitok-komunikativnoi-kulturi-pedagogiv-v-sucasnomu-doskilnomu-zakladi-227255.html>

Мета: Створювати умови для розвитку комунікативної культури педагогів. Ознайомлювати з базовими положеннями теорії спілкування. Формувати навички ефективної взаємодії. Розвивати комунікативні вміння за допомогою ігрових методів навчання. Підсилювати професійну мотивацію. Мистецтво спілкування з дітьми дошкільного віку.

Добрий день усім, хто в залі,
Радо вас вітаємо!
Взяти участь в семінарі
Колег я попрохаю.

План семінару

1. Притча «Рій і Пекло»
2. Вправа «Знайомство»
3. Чинники, що забезпечують ефективність спілкування з дошкільниками
4. Вправа «Майстер інтонації»
5. Вправа «Перше враження»
6. Майстерність психологічного спілкування
7. «Волоський горіх»
8. Три кольори особистості»
9. «Я вчуся у тебе»
10. Інформаційне повідомлення: «Теоретичне обґрунтування конфліктів у системі «педагог – батьки та стратегії їх розв'язання»
11. Вправа «Яблуко і черв'ячок»
12. Вправа-демонстрація «Вплив слова на людину»
13. «Чарівний глечик»

Хід семінару-тренінгу

Повідомлення теми, плану та правил роботи
Звісно, у кожного з вас є певні очікування щодо нашого семінару-тренінгу. Можливо, хтось хоче отримати нову інформацію, ознайомитися з новими термінами, дізнатися про досвід своїх колег.

Тому запишіть свої очікування ось на цих промінчиках прикріпимо їх до нашого сонечка (Звучить музика).

Свої очікування учасники пишуть на запропонованих промінчиках, які ведучі прикріплюють до сонечка

Притча «Про рай і пекло»

Одного разу мудрець попросив Господа показати йому рай і пекло. Господь відвів мудреця до приміщення, де нестерпно страждали голодні люди.

Посеред кімнати стояв великий казан зі смачною кашею. Люди мали ложки, але вони були довші за руки, і жоден не міг втрапити ложкою до рота. «Так, це справжнє пекло!» — подумав мудрець.

Потім вони зайшли до іншого приміщення, де всі були ситі й веселі, хоча там стояв такий самий казан, а люди мали такі самі довгі ложки. Що ж робило життя цих людей райським? Придивившись, мудрець побачив — вони годували одне одного!

Ці люди вмiли взаємодiяти. Перевiримо, чи вмiєте взаємодiяти ви.

Вправа «Знайомство» Кожен називає своє ім'я і називає чому він обрав професію педагога.

Чинники, що забезпечують ефективність спілкування з дошкільниками

Загальновідомо, що людина, якій притаманна висока комунікативна культура, зазвичай має широке коло спілкування з різними людьми, легко налагоджує дружні стосунки як з дорослими, так і з дітьми, адже вона приємна в спілкуванні і викликає у співрозмовника симпатію.

Така людина впевнено крокує по життю, легко переборюючи труднощі, з якими стикається.

Педагогу, з огляду на специфіку його діяльності, просто необхідно не лише вмiти спілкуватися самому, а й навчити цього дітей. Від того, як вихователь спілкується з дітьми, залежить ступiнь їх пiзнавального iнтересу й мотивації до діяльності.

Основою формування комунікативної культури педагога є його особистісні якості – товариськість, відкритість, емпатійність, а також комунікативні вміння та здібності – чітка дикція, виразність мовлення, вміння слухати і чути співрозмовника.

Товариськість – це стійке прагнення до контактів з людьми, вміння швидко встановити контакти.

Ця властивість особистості містить такі складові, як:

комунікабельність – здатність відчувати задоволення від процесу спілкування;

соціальна налаштованість – бажання перебувати в товаристві, серед інших людей;

альтруїстичність – емпатія як здатність до співчуття, співпереживання, уміння уявити себе у світі іншої людини.

Педагогічне спілкування – це процес взаємодії педагогів і вихованців, змістом якого є обмін інформацією, пізнання особистості партнера по педагогічному спілкуванню, а також організація спільної діяльності. При цьому інформація передається як вербальними, так і невербальними засобами.

Розглянемо основні засоби мовленнєвої виразності.

Жестикулярна виразність є одним з найяскравіших засобів вираження ставлення до дітей. Відзначимо наступний парадокс: ті жести й рухи, які нам найбільш притаманні, нам відомі найменше.

Укорінена звичка жестикулювати певним чином є елементом автоматизованої поведінки насамперед впадає в очі. А перше враження є основою для формування думки про людину.

Мімічна виразність. Має високий інформаційно-виражальний рівень і ступінь впливу. Адже міміка найтісніше пов'язана з мовленням, хоча може бути використана педагогом і в «чистому» вигляді без словесного супроводу.

Інтонія. За ступенем впливу перевершує інші поведінкові показники. Те саме звернення педагога, сказане з різною інтонацією, дошкільники можуть сприймати по різному.

Вправа «Майстер інтонації»

Учасники по черзі промовляють фразу «йди сюди», а інші визначають, із якою інтонацією вона вимовлена: наказ, прохання пропозиція тощо.

Отже, ми з'ясували, що доповнюють мовлення, емоційно впливають на вихованців, передають почуття і переживання педагога невербальні засоби: погляд, міміка, рухи рук.

Уміння користуватися словом, емоційно висловлювати свої думки – важлива сторона комунікації.

Але для вихователя не менш значуща й інша сторона спілкування – вміння слухати. Ця функція спілкування дає йому змогу не лише розуміти дитину, а

й відчувати її стан, настрій, ставлення до освітнього завдання чи виконуваної діяльності.

Вправа «Перше враження»

Ведучий пропонує учасникам сформувати дві групи. Кожний з груп за фотографією дитини має скласти про неї перше враження. Кожен на окремій картці має написати ті риси, які на його думку, притаманні цій дитині.

Інструкція для першої групи :

«Перед вами фотографія дитини з багатодітної малозабезпеченої сім'ї»

Інструкція для другої групи :

«Перед вами фотографія єдиної в сім'ї дитини. Її батьки – забезпечені люди». Ведучий просить представників груп зачитати складені характеристики, а відтак демонструє фотографії. Усі учасники бачать, що на обох фотографіях та сама дитина.

Майстерність психологічного спілкування є необхідним інструментом гуманізації освіти. Запорукою ефективності навчально-виховного процесу є психологічна компетентність педагога, що розширює можливості освітян самостійно розв'язувати проблеми й конфлікти, що виникають у професійній діяльності та особистому житті.

Зберегти своє психологічне здоров'я, не доводити себе до агресивного стану, стресу може той педагог, який уміє налагодити стосунки з колегами, вихованцями, батьками, якому притаманні вміння зрозуміти своїх партнерів, уникати конфліктів, суперечок, дотримуватись стандартів культурної поведінки.

Досконале спілкування педагога ґрунтується на доброму знанні людей, із якими він спілкується. Саме середовище вимагає від нього гнучкості, мобільності, адекватної до ситуації.

Знання своїх психологічних та фізіологічних особливостей допомагає педагогові долати бар'єри у спілкуванні, зберігати своє здоров'я, підтримувати свій робочий настрій, а отже, позитивний робочий стан дитячого колективу, з яким він працює.

З тим, що ніякі новаторські технології не замінять живого слова педагога, що саме особистість педагога - головний інструмент виховання, погодяться

всі. Але нескінченні міркування про гуманне виховання та роль педагога мало що додають до їх майстерності.

Щоб особистість педагога стала «інструментом» професійної діяльності, необхідно осмислити свій особистісний ресурс і навчитися його застосовувати.

«Волоський горіх»

Я пропоную вам обрати один горішок з тих, що я висипала в центр кола. Уважно роздивіться свій горішок, вивчіть його особливості. Потім горіхи складемо назад в мішечок, перемішаємо і знову висипаємо в центр кола. Завдання кожного учасника – знайти свій горіх. Як правило, «свій» горішок впізнається з першого погляду.

Після того, як всі горіхи знайшли своїх власників, приступаємо до обговорення. Цікаво дізнатися, хто як свій горіх запам'ятовував, якою стратегією користувався, щоб потім його знайти (запам'ятовував його особливості, або просто чекав, поки всі розберуть свої горіхи, а в кінці залишиться потрібний). На перший погляд здається, що всі горіхи дуже схожі, але якщо витратити час, щоб придивитися уважніше, то можна помітити, що вони дуже різні і майже неможливо переплутати свій горіх з іншими.

Так і люди: всі дуже різні, але запам'ятовуються, у кожного свої індивідуальні рисочки, «нерівності», своя краса, привабливість. Треба її тільки відчутти і зрозуміти.

«Три кольори особистості»

Я запрошую кожного учасник взяти три пелюстки різного кольору. Синя – «як усі», жовта – «як деякі», червона – «як ніхто більше».

Колеги, на пелюстках відповідного кольору зробіть запис про себе, про власні властивості і риси. При цьому на пелюстках «як усі» має бути записано якість, реально притаманна вам та іншими учасниками групи.

На пелюстці «як деякі» – якість, властивість характеру або особливість поведінки, стилю життя, яка ріднить вас з деякими, але не з усіма учасниками.

На пелюстках «як ніхто більше» вкажіть ваші унікальні риси, які або взагалі не властиві іншим, або виражені у вас значно сильніше.

Коли записи зроблено, повернемося до пелюстки, на якій записані риси «як усі» – з'ясуємо, чи дійсно ви володієте такою особливістю.

Таким же способом обговорюємо зміст пелюсток «як деякі».

Кожен повинен переконатися в тому, що в групі є люди, що володіють подібними особливостями, з одного боку і що ці властивості притаманні не всім – з іншого. Пелюстки «як ніхто більше» обговорюємо безпосередньо в колі: кожен учасник озвучує якість, яку він вважає своєю, неповторною в даній групі. Група або погоджується з ним, або допомагає знайти іншу, дійсно унікальну якість.

Ця вправа дозволяє нам побачити себе як «єдність несхожих», допомагає кожному знайти підтримку і в той же час підкреслити свою індивідуальність.

«Я вчуся у тебе»

Колеги, зараз ми будемо кидати один одному, в довільному порядку м'ячик зі словами: «Я вчуся у тебе...» (треба назвати професійну чи особисту якість колеги, яка дійсно є цінністю, привабливістю). Завдання – прийняв м'яч, перш за все, підтверди висловлену думку: «Так, у мене можна навчитися...» або «Так, я можу навчитися...». Потім кидаєте м'яч іншому учаснику.

В роботі педагога неможливо розмежувати приватне та професійне. У тому, що і як ми говоримо дітям, як реагуємо на різні ситуації, які вчинки здійснюємо – багато професіоналізму і не менше – особистісних особливостей, цінностей. Вивчення своєї особистості, прагнення до її самовдосконалення – потужний ресурс професійного розвитку. Це реальна допомога в побудові своєї діяльності – навчанні використанню своїх особистих достоїнств та нівелювання недоліків.

Інформаційне повідомлення: «Теоретичне обґрунтування конфліктів у системі «педагог – батьки та стратегії їх розв'язання»

Останнім часом ми все більше уваги приділяємо організації взаємодії з батьками, адже досягти вагомих результатів у розвитку дитини можна тільки спільними зусиллями сім'ї і дошкільного закладу. Та, на жаль, нерідко педагоги і батьки мають різні погляди на те, що потрібно дитині, якою має бути її освіта тощо. Тож конфліктні ситуації з батьками можуть виникати навіть у роботі високо професійних, досвідчених вихователів, а в результаті страждає дитина.

Слово «конфлікт» у перекладі з латині означає «зіткнення». Визнаючи конфлікт нормою громадського життя, психологи наголошують на необхідності застосування механізмів психологічного регулювання й розв'язання конфліктних ситуацій. Оскільки під час професійного спілкування в системі «педагог — батьки» можливі такі ситуації, для вихователя є дуже важливим уміння грамотно обрати стратегію поведінки в них.

Конфлікт «педагог — батьки» здебільшого розгортався за типом «керівник — підлеглий», а вихователь у цій ситуації поведився зазвичай як обвинувач. Якщо раніше таке становище влаштовувало обидві сторони, то тепер батьки, маючи певний досвід і знання з психології, прагнуть не допустити тиску на себе з боку працівників дошкільного закладу.

Крім того, таке поведіння вихователя може спричинити агресивну реакцію навіть у спокійних батьків. Тому, щоб уникнути поглиблення конфліктної ситуації, слід дотримуватися форми спілкування «на рівних», що передбачає партнерську взаємодію.

Описуючи стратегії розв'язання конфліктів, американський психолог Кеннет Томас застосовував показники уваги до інтересів партнера і своїх власних:

- конкуренція — зосередження уваги лише на своїх інтересах і повне ігнорування інтересів партнера;
- ухиляння — брак уваги як до своїх інтересів, так і до інтересів партнера;
- компроміс — досягнення часткової вигоди кожної сторони;
- пристосування — підвищена увага до інтересів іншої людини на шкоду власним;
- співпраця — стратегія, що дає змогу врахувати інтереси обох сторін.

Зараз я роздам вам роздруковані таблиці, де описано стратегії розв'язання конфліктів.

Ви ознайомитеся з основними стратегіями розв'язання конфліктів. У педагогічній практиці існує думка, що найефективнішими стратегіями виходу з конфліктної ситуації є компроміс і співпраця. Однак кожна зі стратегій може виявитися ефективною в певних умовах, оскільки у кожній є свої переваги і недоліки.

А тепер, коли вам відомі способи виходу з конфліктної ситуації, змодельюємо уявну ситуацію і спробуємо розв'язати конфлікт.

Вправа «Яблуко і черв'ячок»

Сядьте зручніше, заплющити очі й уявіть на хвилину, начебто ви — яблуко. Спіле, соковите, гарне, ароматне, наливне яблуко, яке мальовничо висить на гілочці. Усі милуються вами, захоплюються. Раптом, де й узявся, черв'як і каже: «Зараз я тебе їстиму!». Що ви відповісте черв'якові? Розплющити очі й запишіть свою відповідь. А тепер по черзі зачитайте її.

Стратегії розв'язання конфліктів

Стратегія	Сутність стратегії	Умови застосування	Недоліки
Конкуренція	Прагнення домогтися свого на шкоду іншому	Зацікавленість у перемозі. Одна зі сторін має певну владу над іншою. Необхідність терміново розв'язати конфлікт	Переживання почуття невдоволення при поразці та провини — при перемозі.
Ухиляння	Уникнення відповідальності за прийняття рішень	Результат не дуже важливий. Жодна зі сторін не має влади над іншою. Бажання виграти час	Значна ймовірність переходу конфлікту в приховану форму
Пристосування	Згладжування гострих кутів за рахунок обмеження власних інтересів	Предмет суперечки важливіший для іншого учасника конфлікту. Бажання зберегти мир. Усвідомлення власної неправоти. Жодна зі сторін не має влади над іншою	Нерозв'язаність конфлікту
Компроміс	Пошук рішень за рахунок взаємних поступок	Жодна зі сторін не має влади над іншою. Наявність несумісних інтересів. Необхідність терміново розв'язати конфлікт. Неефективність інших стилів	Одержання тільки половини очікуваного. Лише часткове усунення причин конфлікту
Співпраця	Пошук рішення, що задовольняє всіх учасників	Наявність часу для розв'язання конфлікту. Зацікавленість обох сторін. Чітке розуміння точки зору опонента. Бажання обох сторін зберегти відносини	Часові й енергетичні витрати. Негарантованість успіху

Приклади відповідей

Конкуренція: Зараз як упаду на тебе й розчавлю!

Ухиляння: Геть! Подивися, яка там симпатична груша!

Компроміс: Ну, добре, відкуси трохи, а решту залиш моїм улюбленим господарям!

Пристосування: Така, здається, в мене доля тяжка!

Співпраця: Подивися, на землю вже впали стиглі яблука. Ти їх їж. Вони дуже смачні!

Психолог:

Бути толерантним нині актуально. Кожна людина зацікавлена в тому, щоб зберегти своє здоров'я. В соціумі, де особистість перебуває у безпосередній взаємодії з оточенням, отримуються різні позитивні й негативні емоції. Щоб уберегтися від негативних емоцій, потрібно бути толерантним і незалежно від ситуації, відповідно до норм етикету, відповідати вчинкам і словам оточення.

ВПРАВИ НА РОЗВИТОК УМІНЬ КОМУНІКУВАННЯ

Вправа «Розшифруй рису характеру»

Відомо що всі люди різні. Скільки людей стільки рис характеру. Але ті риси характеру що заважають бути гарним співрозмовником. Відгадаємо рису характеру

В одне вухо входить в інше виходить (Неуважність)

Моя хата краю нічого не знаю (Байдужість)

Наговорив сім міхів горіхів гречаної вовни та всі не вони (Брехливість)

Бачить чуже під лісом, а свого не бачить під носом (Заздрощі)

І риби наловить і ніг не намочить (хитрощі)

Якби мін, то у ложці води втопився (злість)

Найшла коса на камінь: коса не втне, камінь не подасться (Впертість)

Задер носа, кочергою не дістанеш (Хвалькуватість)

Заліз у чужу солому та ще шелестить (Зухвалість)

Отже ми назвали ті риси які нам заважають бути гарними співрозмовниками.

Тож давайте ці риси викинемо ...

Вправа-демонстрація «Вплив слова на людину»

Матеріали: склянка з чистою водою, сіль, перець, грудка землі.

Психолог. Візьмемо склянку води. Уявімо, що це людська душа – чиста, проста, наївна, здатна вбирати в себе все і хороше, і погане.

Сіль – грубі, солоні слова;

Перець – пекучі, образливі слова;

Грудка землі – неуважність, байдужість, ігнорування.

Коли ми це все змішаємо – отримаємо стан людини. Скільки пройде часу, доки все осяде, забудеться? А варто лише легенько збовтати – і все підніметься на поверхню. А це стреси, неврози.

Обговорення

– Які почуття у вас виникли під час цієї вправи-демонстрації?

Висновок. Коли ми з кимось сваримося і кажемо щось неприємне, ми залишаємо в душі людини ось такі сліди. І не має значення, скільки разів ми потім попросимо пробачення. Словесні рани заподіють такий самий біль, як і фізичні. Тому свою терпимість, розуміння ми можемо виявляти по-різному: спокійно, витримано, доброзичливо, тобто толерантно.

«Чарівна скринька»

Колеги я пропоную дістати папірець з чарівного глечика, який підкаже що вас чекає сьогодні або що вам потрібно зробити найближчим часом

- Тобі сьогодні обов'язково пощастить
- Життя готує тобі приємний сюрприз
- Усе складеться для тебе найкращим чином
- Сьогодні твій день, щастя тобі
- Пам'ятай ти народилась щоб бути щасливою
- Сьогодні очікуй прибутку
- Люби себе такою яка ти є – неповторною
- Потурбуйся про здоров'я свого тіла
- Зроби собі подарунок ти на це заслуговуєш
- Вищі сили оберігають тебе
- У тебе є все щоб насолоджуватись життям
- У тебе є все щоб насолоджуватись життям
- Хай завжди крізь і всюди тобі посміхаються люди
- Нехай у тебе завжди панує весна